

Katarina Jirsa

Mellom fortid og framtid: En kvalitativ studie av familiehistorier hos to generasjoner av bosniske flyktninger i Norge

SSA5910 Masteroppgave i sosialt arbeid
OsloMet – storbyuniversitetet
Fakultet for samfunnsvitenskap

Sammendrag

Vi forteller historier for å gjøre verden mer begripelig for oss selv og for andre. Historier knytter oss til røttene våre, de gir oss retning, validerer vår egen erfaring og gjenoppretter verdien til livene våre. Oppgavens tema retter seg mot familienarrativer på tvers av generasjoner i samme familie.

Studiens problemstilling var å beskrive familienarrativer som finnes hos 2 generasjoner av tidligere krigsflyktninger fra Bosnia og Herzegovina som kom til Norge i perioden 1992 – 1995. Hvordan historier om flukt og krig blir fortalt av foreldre til sine barn, og hvordan andre generasjon bærer disse historiene eller elementer av historier i sine egne liv.

Dette er en kvalitativ studie og narrativ tematisk analyse ble anvendt i analysen av datamaterialet.

Analysen skal identifisere temaer som kan kategoriseres som felles på tvers av generasjoner.

Resultatene tilsier at elementer av hovednarrativer overføres til neste generasjon, i form av verdier, historier og det tause som man ikke snakker om, men som konstituerer et families narrativ.

Tematisk analyse har registrert flere felles temaer på tvers av generasjoner og på tvers av fortellinger. Disse handler om: krig, død, flukt, solidaritet og hjelp, det tause, livets verdi, og definerer noen av de viktige verdier i informantenes liv.

Det tause er sterkt representert i alle intervjuer og handler både om usagte/uforklarte ting, eller ting som er glemt, slettet fra minner for å beskytte personens liv og fungering.

Fortellinger om livet i Norge er ganske lite representert hos førstegenerasjon sammenlignet med fortellingen fra andre generasjon. I hver fortelling er definert en masternarrativ eller dominerende fortelling, som organiserer både personens livsnarrativ og videre hendelsesforløp.

Sammenligning- og analysegrunnlag var begrenset, og derfor må resultater tas varsomt.

Nøkkelord: fortelling, narrativ, generasjon, krig, flyktning

Summary

We tell stories to make the world more comprehensible to ourselves and to others. Stories connect us to our roots, they give us direction, validate our own experience and restore value to our lives.

The topic of the assignment focuses on family narratives across generations in the same family.

The study's problem was to describe family narratives found in 2 generations of former war refugees from Bosnia and Herzegovina who came to Norway in the period 1992 – 1995. How stories about flight and war are told by parents to their children, and how the second generation carries these stories or elements of stories in their own lives.

This is a qualitative study and narrative thematic analysis was used in the analysis of the data material. The analysis will identify themes that can be categorized as common across generations.

The results indicate that elements of main narratives are transferred to the next generation, in the form of values, stories and the silent that is not spoken about, but which constitutes a family's narrative.

Thematic analysis has registered several common themes across generations and across narratives.

These are about: war, death, flight, solidarity and help, the silence, the value of life, and define some of the important values in the informants' lives.

The silence is strongly represented in all interviews and is both about unsaid/unexplained things, or things that have been forgotten, deleted from memories in order to protect the person's life and functioning.

Stories about life in Norway are rather underrepresented among the first generation compared to the stories from the second generation. In each narrative, a master narrative or dominant narrative is defined, which organizes both the person's life narrative and further course of events.

The basis for comparison and analysis was limited, and therefore results must be taken with caution.

Keywords: story, narrative, generation, war, refugee

Forord

Da jeg kom til Norge for 10 år siden, tenkte jeg aldri at jeg skal i mitt 10. år her skrive masteroppgave i sosialt arbeid, jobbe innen barnevernsfeltet og bli en del av OsloMet studentfelleskapet. Veien har, sakte, men sikkert ført meg hit hvor jeg er i dag og det er jeg kun ydmyk og takknemlig for. Selv om planen var å være ferdig med denne oppgaven for 2 år siden, kom 2 nydelige barn og en pandemi «imellom». I dag tenker jeg at masteroppgaven ble mer moden som tiden gikk og det ble mer klart for meg hva ønsker jeg å skrive om.

Først og fremst ønsker jeg å rette en stor takk til informantene som takket ja til å være med på dette prosjektet. Deres ærlighet, åpenhet og vilje til å dele med meg deres vonde minner setter jeg stor pris på. Jeg sier igjen: Tusen hjertelig takk! Uten dere ville det ikke ha foreligget en ferdig masteroppgave nå. Dere har gitt meg mange timer med refleksjon og tanker rundt deres levde liv og nytt interesse for feltet som jeg oppdaget stort engasjement for.

Jeg ønsker å takke min veileder professor Randi Wærdahl for gode råd, og for hun har hatt troen på meg og mitt prosjekt gjennom skriveperioden. Takk for gode samtaler, støtte, og konstruktive tilbakemeldinger.

Jeg vil også takke min arbeidsplass i Hole kommune som har heiet på og støttet meg i denne prosessen. Spesielt vil jeg takke min leder Maria Bikset for forståelse, støtte og tilretteleggelse av min arbeidssituasjon slik at det har vært mulig å gjennomføre skriving av masteroppgaven.

Til slutt vil jeg takke min familie som har heiet på meg og motivert meg til å fullføre denne masteroppgaven.

Oslo, november 2023
Katarina Jirsa

Innhold

Kapittel 1 - Innledning	8
<i>«Hvis du vil vite hvordan folk oppfatter verden og livet sitt, hvorfor ikke spørre dem?»</i> 8	
1.1 Bakgrunn for valg av tema	9
1.2 Relevans for sosialt arbeid	10
1.3 Problemstilling	11
1.4 Tidligere forskning	11
1.5 Avgrensning	13
1.6 Begrepsavklaring	13
1.7 Oppbygging av oppgaven	15
Kapittel 2 – Teoretiske utgangspunkt	16
2.1 Hva er et narrativ?	16
2.2 Narrativens rolle	17
2.3 Typer av narrativer	18
2.4 Narrativ konfigurering (organisering)	20
2.5 Fortid – nåtid – framtid sett i lys av en persons livsfortelling	21
2.6 Liminalitet	22
2.7 Familefortellinger	22
2.8 Hemmeligheter, taushet og stumhet	23
Kapittel 3 – Metode og analysestrategi	25
3.1 Vitenskapsteoretisk posisjon	25
3.2 Valg av metode	26
3.2.1 Livsløpsintervju	26
3.3 Utvalg av informanter og rekruttering	27
3.4. Gjennomføring av intervjuer	29
3.4.1. Intervjuguide	29
3.4.2. Gjennomføring av intervjuer	29
3.4.3. Transkribering av intervjuer	30
3.5 Narrativ analyse	32
3.6. Etiske betraktninger	35
3.7. Metodiske betraktninger og min rolle og posisjon som forsker	36
3.8 Kritiske betraktninger	38
3.9 Studiens svakheter	39
Kapittel 4 – Presentasjon av funn og diskusjon	41
MINA	41
SARA, andre generasjon	51

NEJLA.....	57
EMINA.....	60
Kapittel 5 - Oppsummering og avslutning.....	63
Litteraturliste.....	65
Vedlegg.....	70
Vedlegg 1 – Informasjonsskriv for første generasjon med samtykkeerklæring.....	70
Vedlegg 2 – Meldeskjema til NSD (nå SIKT)	74
Vedlegg 3 – Svar fra NSD (nå SIKT)	81

Preskript

Migrasjon var og er ett viktig tema i min families narrativ. Jeg selv har erfaring med flytting til et annet land for å «starte (livet) på nytt». Å flytte til et annet land på grunn av «bedre liv der borte», har vært et gjennomgående tema i min families narrativ. Alle oldeforeldrene mine kommer fra ulike land i Europa.

Min oldefar spilte klarinett og har flyttet til daværende Kongeriket av serbere, kroater og slovenere på grunn av musikken, og jobben han hadde i orkestret. Noen tiår senere, skal ett av barna hans, en sønn, flytte til Columbia, som etterfølge av andre verdenskrig. Etter to generasjoner som levde fredelig i daværende Jugoslavia, var det meg som tredje generasjon, som bestemte seg til å flytte utenlands i håp om et bedre liv i Norden.

Min mormor har på grunn av andre verdenskrig flyktet fra nazister til onkelen sin i et annet land. Der hadde hun truffet mannen sin, stiftet familie og fått to barn, hvor ett av de var moren min. Denne mormoren har fortalt uttalelige mange ganger til oss, barnebarna, historier fra hennes fangenskap i krigsleiret. Hennes historier om frykt, sult, vold, folk som har «byttet side» over natta og som man mistet tillit til. Disse historier har vært for oss barn som eventyrer som vi elsket å høre på. I etterkant har jeg innsett at de har, til en viss grad, preget meg og barndommen min, og min forståelse av krigen. Selv om jeg ikke hadde opplevd det mormoren snakket om, hadde jeg en privat tilnærming til disse opplevelser og følte at jeg eide hennes historie og hadde indre kjennskap til dem. Jeg likte når hun snakket om disse, og fortalte hver gang på nøyaktig samme måte, med samme ord, ansiktuttrykk om hva som har skjedd og hvordan skjedde det.

Så lenge som jeg kan huske, har faren min vært opptatt av å skrive ned sin egen familiehistorie og stamtre. Andre verdenskrig har vært et stort tema som preget hans familie. Jeg har sett så mange ganger tegningen av stamtreet hans, og tenkte på alle disse personer som sto bak navnene og årstall. Hvem var de? Hva var deres drømmer og ønsker? Frykter? Hva likte de, hvordan levde de? Hvilke historier hadde de fortalt til etterkommere sine? Så mange familiehistorier som ble tause for meg, og som jeg ikke hadde kjennskap til.

Det ville vært spennende å prøve å finne ut mer om disse mennesker i min familie som «satt opp lys for meg» og som, føler jeg, har på en måte førte meg hit i dag, for å velge akkurat dette tema å skrive om. *Familiefortellinger som blir fortalt fra en til annen generasjon i en familie.*

Kapittel 1 - Innledning

«Hvis du vil vite hvordan folk oppfatter verden og livet sitt, hvorfor ikke spørre dem?»¹»

Samtale er en grunnleggende form for menneskelig samspill (Kvale og Brinkmann, 2012, s.19). Gjennom samtaler lærer vi å kjenne andre mennesker, får vite noe om deres opplevelser, følelser, holdninger og den verden vi lever i (Kvale og Brinkmann, 2012, s.19)

Å fortelle historier har ofte blitt sett som en grunnleggende egenskap ved mennesker (Jansen, s. 27). Mange autorer snakker om mennesker som historiefortellende art og at fortelling er i «vårt blod» (blant andre se Atkinson, 2012; Bruner 1990;). Atkinson (2012 i Gubrium et al., 2012. s.2) sier at fortelling om sitt eget liv er grunnleggende trekk i menneskenatur og at vi stort sett ikke er klare over dens dype implikasjoner. Historiene vi forteller om våre egne liv bringer oss inn i et dypt forhold til hverandre; de forbinder oss på mange nivåer. I livshistoriene våre er skjult mange temaer, alle uttrykk for tidløse og universelle motiver og arketyper, og minner oss hver dag på at vi er i forhold, knyttet til hverandre gjennom historiene vi deler. (Atkinson i Gubrium et al., 2012, s.2)

Sosialkonstruktivistisk perspektiv tilsier at virkeligheten skapes gjennom språket. Jansen (2013, s. 34) hevder at det finnes en uløselig forbindelse mellom verden og det språket vi bruker for å beskrive denne verden (s.34). Språket skaper vår forståelse av verden. Det eksisterer ikke en nøytral eller objektiv virkelighet "der ute" eller "der inne" som vi kan beskrive. Virkeligheten blir til gjennom vår beskrivelse av den og gjennom vår måte å forholde oss til verden på (Bruner, 20023; Gergen & Gergen, 1986, gitt etter Jansen, 2013, s. 34)

Bruner (i Schiffrin, De Fina, og Nylund, 2010, s.45) sier at narrativ former våre måter å kommunisere med hverandre og våre måter å oppleve verden på, men også former våre oppfatninger av fortiden.

Livshistorier, er at av de mer etablerte narrative sjanger, og har blitt brukt i forskning av ulike aspekter av menneskets liv, som for eksempel historiske prosesser, psykologisk utvikling, kulturelle mønstre og litteratur skrivning (Eastmond, 2007).

---

¹ Kvale S. og Brinkmann, S. (2012, s. 19)

Så mye som folk forteller historier om sine liv, lever de også historiene de forteller (Riessman 2008). Når de står overfor forstyrrelser i livet, inkludert vold mot seg selv og andre, adskillelse fra familie og venner, og tap av hjem, samfunn og land, kan flyktninger trenge å rekonstruere sine identiteter for å omfatte sine tap, omfavne nye miljøer og posisjonere seg mellom hjem og vertskulturer. Å fortelle historier kan reparere bruddene på flyktnings identiteter, og dermed hjelpe dem til å gjenskape nye og mer akseptable selvidentiteter, gjenopprette orden i kjølvannet av forstyrrelser, få kontroll over deres nåværende liv og finne mening i det uforståelige (Frank 2010; Lieblich et al. 2004, gitt etter Puvimanasinghe, T., Denson, L. A., Augoustinos M., Somasundaram, D., 2013, s.70)

Jugoslavia var et land på Balkan som i begynnelsen av 1990-tallet gikk i oppløsning gjennom en krig som var like blodig som den var uforståelig for folk flest. Det var spesielt borgere av Bosnia-Hercegovina som på grunn av sin egenartede kultur og svært sammensatte etniske opprinnelse ble fordrevet, utsatt for vold og ødeleggelse i denne tragiske konflikten (Dzamarija, M. T., 2016, s.2) Bosniakrigen var en krig som varte fra april 1992 til november 1995. Krigen dreide seg om kontroll over republikken Bosnia-Hercegovina, etter at den jugoslaviske staten gikk i oppløsning. Bosniakrigen var på den tiden den største væpnede konflikten i Europa etter andre verdenskrig, og det regnes med rundt 100 000 drepte, hvorav 35–40 prosent sivile (Holm-Hansen, 2022). Krigen har ført mer enn to millioner mennesker på flukt (Dzamarija, M. T., 2016, s.2) I 1992 ankom den første gruppen bosniske flyktninger til Norge. Flest kom i 1993, rundt 6 000 personer. Også i 1994 og 1995 kom det relativt mange til Norge. Til sammen flyktet 14 000 mennesker fra Bosnia-Hercegovina til Norge under Balkan-krigen på 90-tallet, og de fleste kom som hele familier (Dzamarija, M. T., 2016, s. 1).

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Min interesse for tema kom fra første skisse for masteroppgaven, da jeg tenkte å skrive om intergenerasjonstraumer og hvordan de overføres til neste generasjon. Denne interessen kom fra min grunnutdanning i psykologi. Etter at jeg har gjennomført første litteratursøk og drøftet med veilederen, snevret jeg tema mer inn mot relevans for sosialt arbeid. Jeg begynte å lese om fortellinger og fortellingsanalyse og det tause som finnes på tvers av generasjoner i en familie. Min første tanke var at det kunne vært viktig å forstå hvordan en konfliktfylt bakgrunn inngår i en families narrativer om seg selv. En stor inspirasjonskilde var bok

«Narrative kraftfelt» skrevet av Anne Jansen, som jeg også refererer til i teoretiske delen av oppgaven.

Jeg har alltid vært interessert i tekst og språk, og i det skriftlige som gjenspeiler indrelivet vårt. I mine år som psykologistudent har jeg oppdaget interesse for språk, diskursanalyse, og generelt, sosialkonstruktivisme. Samtidig, språkets sammenheng med psykologi, kultur og samfunnsvitenskap synes jeg fortsatt er et spennende felt å bevege seg i.

Etter at jeg har bodd i Norge i 10 år og jobbet innenfor ulike samfunnsfelt, og med tanke på min egen erfaring som innvandrers, har min interesse for migrasjon og dens ulike aspekter økt.

Krig i Bosnia og Herzegovina på 1990-tallet er noe jeg har vært vitne til. Ikke direkte, men som 8 år gammelt barn fra naborepublikk i daværende Jugoslavia, har jeg erfart indirekte konsekvenser av krigen. Jeg hadde i min voksenalder fått et sterkt ønske om å finne ut hva som har skjedd i Bosnia og Herzegovina under krigen, og hvordan kunne alt pågått så lenge. Hvordan kunne dette skje? Og hvorfor? Jeg hadde et ønske å finne svar på disse spørsmålene.

1.2 Relevans for sosialt arbeid

Hvorfor er viktig å forske på dette tema? For å få innsikt i hvordan personer med flyktningserfaring forteller om dette, og gir mening til det opplevde. Dette kan hjelpe til å få mer forståelse om hvordan slik livserfaring blir etter hvert integrert i ens livshistorie. Denne kunnskapen kan brukes i forskning om flyktingens identitet, resiliens, i narrativ terapi osv. Det kan også gi bidrag til migrasjonsstudier.

Fortellinger er en viktig del av hverdagen. De er en del av mennesker, vår art og dermed kan fortellinger om flukt og flyktingers erfaring, være viktige kilder for forståelse om hvordan det skapes og gis mening til det som ikke kan kategoriseres, og som kan ikke settes i en vanlig forståelsesramme av menneskers erfaring. Hvordan man skaper mening om noe som ikke kan beskrives, om det som er ubegripelig – vold, voldtekt, krig, drap, trusler, tortur, krigsleir, etnisk rensning. Hvordan man etter bruddet fra det vanlige og kjente i sitt liv, bygger opp ny mening og skaper nye narrativer.

Denne oppgaven skal forhåpentligvis gi mer sosiologisk tilgang til familienarrativer som skapes over (flere) generasjoner. Dette kan være nyttig kunnskap for sosialarbeiders profesjonelle yrkesutøvelse som møter mennesker med flukterfaring nå, dessverre oftere enn noensinne. Oppgaven skal forhåpentligvis tilby innsikt og refleksjoner rundt kryss av fortiden

og nåtiden av minner og intergenerasjons narrativer, og gi et bidrag til vår forståelse av komplekse intergenerasjons «arvet» fra flyktnings bakgrunn (Bloch, 2018, s.650)

1.3 Problemstilling

Formålet med denne oppgaven er å beskrive familienarrativer som finnes hos 2 generasjoner i samme familie med krigsflyktning erfaring. Informantene er tidligere krigsflyktninger fra Bosnia og Herzegovina som kom til Norge i perioden 1992 – 1995 og deres barn. Blant annet er jeg interessert i å finne ut hvordan historier om flukt og krig blir fortalt av foreldre til sine barn, og hvordan andre generasjon bærer disse historiene eller elementer av historier i sine egne liv.

Hvilke elementer lever i førstegenerasjons fortellinger som andre generasjon forteller om og hvordan disse elementer overlever og transformeres i andregenerasjons livsnarrativ?

Gjenfinner man fortellinger om krig og flukt i neste generasjon? Hva slags livshistorie blir konstruert når man har en sånn familie?

Jeg ønsker videre å utforske hele fortellingen. Jeg skal ikke fokusere kun på narrativ om krig og flukt, selv om en del spørsmål retter seg direkte mot disse temaer. Jeg forventer at store deler av intervjuet bærer preg av krigstemaer, men samtidig, som sagt, ønsker jeg å se på fortellingen i sin helhet.

Jeg håper at resultater skal hjelpe i å belyse tema om familienarrativer som gjenfortelles til neste generasjon og som har funksjon til å skape mening rundt det vonde og traumatiske som individ har blitt utsatt for.

1.4 Tidligere forskning

Narrative metoder har lang tradisjon innen bredt spekter av disipliner, som litteraturvitenskap, psykologi, sosiologi, sosialantropologi.

I migrasjonsstudier og flyktningsstudier har fortellinger/livshistorier også vært viktige for forskere, ikke sjelden sett som det eneste middelet vi har til å vite noe om livet i tider og steder vi har liten annen tilgang til (Eastmond, 2007, s.249) Med den mer fortolkende tilnærmingen har fortellinger blitt interessante også for hva de kan fortelle oss om hvordan mennesker selv, som «erfarende subjekter», gir mening til vold og turbulente endringer (Eastmond, 2007, s. 249).

Livshistorier i migrasjonsstudier har i Norge blitt brukt i forskning av, blant annet, flyktningers integrering etter ankomst og overgang til liv i Norge (Ørstavik, 2016; Alseth, Dalby, Flem og Lysestøl, 2014); enslige mindreåriges erfaringer (Strandenæs, 2015; Jenssen, 2018); gravide flyktninger på flukt (Brantaset og Grorud, 2016); flyktningers opplevelser med å snakke om flukt (Sandvik, 2018). I europeiske studier velger jeg å nevne Eastmond sine studier om narrativer i flukt (eng. «forced migration») 2007; Bloch sin studie om andregenerasjon flyktninger og foreldrenes narrativer (Bloch, 2018); Siim sin forskning om familiehistorier fra sovjetiske flyktninger i Finland (2016), Hallilovich sine studie om fortellinger om flytning, flukt og hjemkomst blant bosniske flyktninger i Østerrike. Det er flere autorer både i Norden og Europa som har forsket på ulike aspekter rundt flyktninger, og spesielt bosniske flyktninger i nye oppholdsland, men utvalget må her avgrenses.

Litteraturen om intergenerasjons overføring av minner er bred og tverrfaglig.

Familieminne defineres som nedarvede minner og deling av historier både ekskluderer og knytter bånd, men er også forbundet med makt – makten til å dele, beskytte, holde på hemmeligheter og til maktdynamikken mellom forteller og mottaker (Eastmond 2007; Smart 2011). Hva som til enhver tid huskes og deles er situasjonsbestemt og avhengig av samspillet mellom den som forteller historien og mottakeren (Eastmond 2007, gitt etter Bloch, 2018, s. 648). Historiene som fortelles blir ikke passivt akseptert, men omformulert og tolket gjennom linsen av livsløp, alder og kjønn (Sharma 2009; Welzer 2010) samt de sosiale, kulturelle og historiske fasettene av fellesskap og nasjon (Granata og Sarcinelli 2012).

Forskning på minner har sin opprinnelse i tiden etter Holocaust, med fokus på overføring av traumer. I nyere tid har den forskning om intergenerasjons overføring av minner og traumer utvidet seg fra post-Holocaust-konteksten til andre eksil- og flyktningskontekster (Sangalang og Vang 2017., i Bloch, 2018, s.648). Intergenerasjons kommunikasjonsmønstre mellom foreldre som opplevde ulike traumer og deres avkom har blitt beskrevet i familiene til Holocaust-overlevende (Felsen, 1998; Auerhahn & Laub, 1998), japansk-amerikanske interneringsleirer (Nagata, 1998), nederlandske krigsseilere og motstandsveteraner (Op den Velde, 1998), og Vietnam veteraner (Ancharoff, Munroe, & Fisher, 1998), blant andre. Disse studiene tyder på at kvaliteten på familiær kommunikasjon (verbal og nonverbal) om foreldrenes traumatiske opplevelser kan ha store konsekvenser for barnas indre og mellommenneskelige liv.

Innenfor europeisk forskning er forskning om andre generasjon med flyktningbakgrunn satt i de bredere analysene av etniske minoritetspersoner. Lite er kjent om hvordan det å vokse opp innenfor rammen av flyktningfamilien kan forme erfaringer og hvordan foreldrenes erfaringer før og etter migrasjon blir fortalt, forstått, filtrert og gjenfortalt av andre generasjon (Bloch, 2018, s.6)

1.5 Avgrensning

I denne oppgaven ønsket jeg å se nærmere på fortellinger om krig og flukt fra Bosnia og Herzegovina og bosetting og livet i Norge. Informantene er 2 generasjoner av samme familie: tidligere bosniske flyktninger som kom til Norge mellom 1992-1995. Første generasjon, foreldre og deres daværende barn, i dag voksne personer selv. Siden jeg var interessert i personens fortelling og dermed mening og fortolkning av hendelser, kan min studie defineres som kvalitativ.

Selv om jeg skal gjennomføre individuelle intervjuer (som blir detaljert presentert i kapittel 3), er jeg i denne oppgaven ikke interessert i å vite om en persons intim fortelling. Studieobjekt er fortellingen. Disse fortellingene blir brukt som datamaterialet i senere analysen. Forskningen har en beskrivende karakter.

1.6 Begrepsavklaring

Jeg vil i dette avsnittet definere begreper som jeg anser som relevante i forhold til oppgaven.

Narrativ / fortelling / historie – i min oppgave bruker jeg disse tre begrep som synonymer – disse er historier som informantene produserer selv i møte med andre mennesker. I litteraturen kan hende at disse begreper brukes ulikt, men jeg velger å bruke dem på beskrevet måte. Narrativ har mange betydninger og benyttes på forskjellige måter innen forskjellige fag, og ofte er synonym med «historie» (Riesmann, s.235 i Järvinen og Mik-Meyer, 2017). Johannessen m fl. (2018, s. 98) definerer fortelling som «beskrivelse av et avgrenset og sammenhengende hendelsesforløp». Denne definisjonen peker på at hver fortelling har sin begynnelse og slutt, og det at den skaper årsakssammenhenger og at ting skjer i bestemt rekkefølge og på grunn av tidligere hendelser i fortellingen (Johannessen et al, 2018, s. 98).

Familie – i denne oppgaven definert som kjernefamilie: foreldre og barn. I forhold til andre generasjon, kan «familie» bety enten egen opprinnelsesfamilie, eller familien de har stiftet i voksen alder: deres partnere/ektefeller og barn.

Familiehistorie eller familiefortelling – disse to begrep skal jeg bruke om hverandre.

Familiehistorier er bredt definert som fortellinger om personlige erfaringer som har betydning for enkeltpersoner og for familien som helhet (Pratt og Fiese, 2004, s.12)

Familieminne er nedarvede minner. Deling av historier både ekskluderer og knytter bånd, men forbindes også med makt – makten til å dele, beskytte, holde på hemmeligheter og til maktdynamikken mellom forteller og mottaker (Eastmond, 2007; Smart, 2011, gitt etter Bloch, 2018, s. 648).

Flyktning – her velger jeg å bruke definisjon av «politisk flyktning»: et menneske som har forlatt sitt hjemland i begrunnet frykt for forfølgelse på grunn av rase, religion, nasjonalitet eller politisk mening, eller for å unndra seg straff for en politisk forgåelse².

Første generasjon av bosniske flyktninger – personer i alder over 30 år som flyktet til Norge i perioden 1992-1995 på grunn av krigen i daværende Bosnia og Herzegovina. Siden det er mer enn 30 år siden de kom til Norge er uberettiget å kalle dem for *flyktninger*. Jeg valgte å referere til denne gruppen av informanter som «første generasjon».

Andre generasjon av (bosniske) flyktninger – barn av første generasjon av bosniske flyktninger som er født i Bosnia og Herzegovina og har bodd der med foreldrene sine til krigen begynte.

Traume – jeg velger å bruke definisjon som Frankish og Bradbury (2012, s. 298) nevner i sin artikkel. De definerer traume ift klasisk post-traumatisk stresslidelses teori³, og sier at belastninger som innebærer «faktisk eller truende død eller alvorlig skade, eller trussel mot den fysiske integriteten til seg selv eller andre og respons av "intens frykt, hjelpeløshet eller

---

² Kilde: <https://snl.no/flyktninger>

³ «Posttraumatisk stresslidelse, PTSD, er en angstlidelse som kan oppstå hos mennesker som har vært utsatt for særlig skremmende og redselsfulle opplevelser slik som grov vold, mishandling, krig og opphold i konsentrasjonsleir, katastrofer, tortur, voldtekt, alvorlige ulykker eller alvorlige forbrytelser (for eksempel væpnet ran)» (kilde: <https://snl.no>)

redsel". Disse hendelsene overvelder individers mestringsressurser og knuser folks vanlige følelse av seg selv (Frankish og Bradbury, 2012, s. 298)

1.7 Oppbygging av oppgaven

Denne masteroppgaven inneholder 5 kapitler. I første kapittel presenterer jeg kort bakgrunn for valg av forskningstema, problemstilling, tidligere forskning og avgrensning av oppgaven.

I kapittel 2 skal jeg presentere teoretiske utgangspunkt – forskjellige begrep fra narrativ teori som jeg anser som relevante for min oppgave og forståelses- og analyseramme.

I kapittel 3 redegjør jeg for kvalitativ metode gjennom forskningsmetodologi og vitenskapsteori, valg av metode og informanter, valg av narrativ tematisk analyse, studiens svakheter, etiske refleksjoner og reflekterer rundt min forskerrolle.

I kapittel 4 presenterer jeg resultater og temaer fra narrativ tematisk analyse, samt illustrerer disse med utvalgte sitater fra intervjuer. Samtidig drøfter jeg hovedfunn i lys av teoretiske utgangspunkt og begreper som jeg gjorde rede for i kapittel 2. Jeg har valgt å samle resultater og diskusjon under ett kapittel. Dette fordi i det jeg presenterer temaer og illustrerer med sitater, føles det ryddig og oversiktlig å diskutere dem og drøfte i lys av teori i samme kapitlet.

Deretter følger kapittel 5 hvor jeg oppsummerer hoved funn og gir forslag til framtidige forskning.

Kapittel 2 – Teoretiske utgangspunkt

Mennesker lager og forteller historier for å skape mening til alt som skjer i livene deres. Vi forteller historier for å gjøre verden mer begripelig for oss selv og for andre (Jansen, 2013, s.28) Historier samtidig knytter oss til røttene våre, de gir oss retning, validerer vår egen erfaring og gjenoppretter verdien til livene våre. I tradisjonelle samfunn fra fortiden spilte historier en sentral rolle i folkets liv. Historier fortalt fra generasjon til generasjon bar varige verdier samt lærdom om livet levd dypt (Atkinson, i: Gubrium et al., 2012, s.2)

Å fortelle historier er en måte å dele og gi mening om erfaringer i nær eller fjern fortid, og å fortelle om viktige, emosjonelle eller traumatiske hendelser (De Fina og Tseng, 2017, s. 381). Historier er avgjørende for å formidle moralske verdier og sosiale normer og lære dem til barn. De er sentrale i konstruksjonen av individuelle og kollektive identiteter og brukes til å indeksere væremåter og sosiale identifikasjoner. Disse mange funksjonene bidrar til å forklare fortellingens allestedsnærværelse i hverdagen og deres relevans og interesse for forskere. (De Fina og Tseng, 2017, s. 381.)

2.1 Hva er et narrativ?

Polkinghorne (1988, s. 46) påstår at narrativ mening er en kognitiv prosess som organiserer menneskelig erfaring i tidsbestemte meningsfulle episoder. Narrativ mening er ikke et objekt som er tilgjengelig for direkte observasjon. Det som kan observeres direkte er individuelle fortellinger og historier som danner grunnlaget for narrativ mening (Vindegg, 2011; Polkinghorne, 1988)

Narrativer og deres funksjoner kan spores tilbake til Aristoteles tid og greske tragedie (Riesmann, 2008, i Järvinen og Mik-Meyer, 2017, s. 235). Aristoteles konstaterte at narrativer ofte er moralske fortellinger, som beskriver avvik fra det normale, fordi de gjenspeiler verden og ikke kopierer den (Riesmann, 2008, i Järvinen og Mik-Meyer, 2017, s.236). Riesmann videre påpeker narrativens universelle utbredelse gjennom sitat av Roland Barthes som sier at narrativer finnes i myter, legender, fortellinger, noveller, historiske tekster, komedier, tragedier, film, samtaler og avisartikler blant annet. Man finner narrativer overalt, til enhver tid og ethvert sted og samfunn (Riesmann, 2008, i Järvinen og Mik-Meyer, 2017, s. 236).

Selv om narrativ kan finnes overalt, sier Riesmann at definisjon må også begrenses. I samfunnsvitenskapelige disipliner finnes en ide om «*kontingente sekvenser*» som er felles for forskjellige definisjoner av narrativ – det at løsrevne bruddstykker samles i en meningsgivende helhet (Riesmann, 2008, i Järvinen og Mik-Meyer, 2017, s. 236). Dette betyr videre at uansett hva er innhold i et narrativ, krever historie en årsak-virknings-sammenknytting av hendelser eller tanker (Salmon, 2007 i Järvinen og Mik-Meyer, 2017, s. 236).

Definisjoner av narrativ er forskjellige. Riesmann (2008, i Järvinen og Mik-Meyer, 2017) beskriver narrativ på følgende måte:

«En person som forteller historie i en hverdagssammenheng, knyter begivenheter sammen i en sekvens, som har følge for senere handlinger og de betydningene fortelleren vil få fram for den som lytter til historien. De begivenhetene som fortelleren betrakter som viktige, utvelges, organiseres, forbindes og vurderes som meningsfulle for et spesifikt publikum.»

Johannessen mfl. (2018, s.98) ikke bruker begrepet «narrativ», men snakker om **fortellinger** og definerer dem som **en beskrivelse av et avgrenset og sammenhengende hendelsesforløp**. Fortellingen ikke bare ramser opp tingene som skjer, men den har evne til å binde sammen hendelser og gi dem sammenheng og mening (s.98) En fortelling skaper årsakssammenhenger, som tilsier at ting skjer i en bestemt rekkefølge og på grunn av tidligere hendelser i fortellingen (Johannessen et al, 2018, s.98)

2.2 Narrativens rolle

Narrativer fungerer som verktøy i prosesser der vi skaper oss selv (Habermas og Paha, 2001, gitt etter Jansen, 2013, s. 36). Et sentralt aspekt ved å lage livshistorier eller selvfortellinger er å skape helhetlig, integrert forståelse av hvem vi er. Vi skaper oss selv ved å fortelle historier (Jansen, 2013, s.36) Hvert samfunn er fullt av historier som alle kjenner til (Jansen, 2013, s.38). Verden formidles til barn gjennom historier som formidler alle våre kulturelle forestillinger om hva som er godt og ondt, hva som er verdsatt, fordømt, hva det er mulig å lage historier om, og om det som helst skal forbli ufortalt. (Jansen, 2013, s.38) Fortellinger gir mening til ens person livshendelser, og samtidig formidler kulturelle normer og verdier i et samfunn.

Narrativer har også en viktig funksjon når det gjelder å formidle kulturelle normer og verdier og å forklare det som er avvikende eller uforståelig (Jansen, 2013, s.36). Eastmond (2007, s. 251) sier at uvanlige erfaringer, «oppfordrer til uttrykk eller kommunikasjon med andre»,

spesielt de "formative og transformative erfaringene som bryter ut fra og forstyrrer" hverdagens rutinerte liv, og fremkaller behovet for mening (i Turner, 1986, gitt etter Eastmond, 2007, s. 251). Konseptualisert på denne måten kan fortellingen hjelpe oss med å uttrykke radikal diskontinuitet i livene til flyktninger, samt forsøke til å finne mening i forstyrrende forandring (Eastmond, 2007, s. 251).

Sammenligning mellom kulturelle mønstre og individets handlinger er sosiologiens kjernepunkt (Frønes, 2001, s.9) Det språket vi bruker for å reflektere over verden, er en viktig del av den verden vi reflekterer over (Frønes, 2001, s.9) Denne sosialkonstruktivistiske tilnærmingen er også noe Jansen (2013, s. 34) snakker om i at virkeligheten er skapt gjennom språket og at det finnes en uløselig forbindelse mellom verden og det språket vi bruker for å beskrive denne verden. Språket skaper vår forståelse av verden. Det ikke eksisterer en nøytral eller objektiv virkelighet "der ute" eller "der inne" som vi kan beskrive. Virkeligheten blir til gjennom vår beskrivelse av den og gjennom vår måte å forholde oss til verden (Bruner, 2002; Gergen & Gergen, 1986, gitt etter Jansen, 2013). Hans Skjervheim hevder at mennesket er både tilskuer og deltaker, og at vi er en del av kulturen samtidig som vi kan reflektere over den (Frønes, 2001, s.11). Dette kan også forklares gjennom begrepet «den hermeneutiske sirkelen» som sier at vi kan forstå narrativer fordi vi forstår livet, og vår forståelse av livet utvides gjennom vår forståelse av det narrative. Disse teoretiske perspektiver er viktig å ha med seg videre i forskningen.

2.3 Typer av narrativer

Jansen (2013, s. 39) snakker om **personlige** og **kollektive** fortellinger og sier at våre kollektive fortellinger gir materiale til våre personlige fortellinger, og de skaper en fortolkningsbakgrunn som gjør det mulig å forstå de personlige fortellingene. I lys av dette, vurderer jeg som viktig at jeg er kjent med kollektive fortellinger i kulturen informantene mine kommer fra, noe jeg reflekterer over i kapittel 3.

Et lignende begrep med kollektive fortellinger, men samtidig mer overordnet er **skript**. Disse kan man finne i enhver kultur og Jansen (2013, s. 45) definerer dem som instruksjoner for hvordan utviklingen skal foregå, hvilke praksiser er ønskelige og mulige/umulige for barn og unge, for eks. Ifølge Frønes (2011, s. 104) forteller scripter hvordan handlinger skal gjennomføres og de også organiserer handlinger og illustrerer hvordan dagliglivet ordnes som strukturerte prosesser (s.104). For eksempel, det finnes strukturscript som er en fortelling som følger en bestemt struktur, for eksempel et måltid. I denne finnes struktur som man ikke

avviker fra – man aldri serverer desserten først. Dette viser at mye av vårt sosiale liv er "scriptet" (Frønes, 2001, s.104). Script læres gjennom praksis, gjennom deltakelse og repetisjoner. Etter hvert forstås scriptene som uttrykk for generelle normative prinsipper (s.104). Man kan også snakke om avvik fra script i form av normbrudd (Frønes, 2001, s. 104). Kunne krigen forstås som et avvik fra det normative eller er det en egen script som finnes i samfunnet? Dette er spennende å reflektere over.

Her kommer vi til et annet viktig begrep, som Jerome Bruner kaller for «**brudd på det kanoniske**» (2002, gitt etter Jansen, 2013, s. 82), brudd på noe vi oppfatter så alminnelig at vi egentlig ikke tenker så mye på det. I sin artikkel fra 1991, definerer Bruner 10 kjennetegn av narrativer og blant dem «canonicity and breach» - kanonitet og brudd på norsk. Han sier at ikke alle hendelsesforløp som fortelles utgjør en fortelling. For å være verdt fortellingen, må fortellingen handle om hvordan en implisitt kanoniske skript har blitt brutt eller krenket. Slike brudd vil ifølge Bruner, kreve forklaringer. De som er involvert vil skape historier som gjør slike brudd forståelige, og ikke bare for å kunne forklare det for andre mennesker, men også for å skape mening av de situasjonene de befinner seg i, for sin egen del (Jansen, 2013, s.82)

Små og store fortellinger – store fortellinger i kulturen kan være modeller vi selv bruker når vi skal fortelle våre "små" fortellinger (Jansen, 2013, s.109) – for eksempel, «amerikansk drøm». Store fortellinger brukes som forståelsesrammer, men vi er ofte ikke bevisste på det, siden vi har vokst opp med dem og tar dem for gitt (Jansen, 2013, s.109).

Nøkkelfortellinger og dominerende fortellinger - Nøkkelfortellinger kan forstås som beskrivelser av forløp som utsier noe essensielt om den kultur de er en del av, og de påvirker aktørenes fortellinger og handlinger (Frønes, 2001, s.108). De opptrer ofte i en mytisk form, og derfor kan påvirke handlingsforløp uten av personer er bevisste om dette (Frønes, 2001, s. 109). De er mer eller mindre alltid til stede. Fortellinger vi skaper om oss selv er både personlige og basert på kulturelle fortellinger, nemlig nøkkelfortellingene. Frønes snakker om dominerende fortellinger som fortellinger som dominerer på sentrale samfunnsområder. De skiller seg fra nøkkelfortellingene ved å gi detaljerte bilder av viktige forløp og er relatert til faktiske historiske forhold (Frønes, 2001, s. 109). Eksempler på disse kan være fortellinger om ekteskap, arbeidskarriere eller livsløp. Viktig karakteristikk ved disse fortellinger er at de forandrer seg over tiden og er ulike for ulike sosiale grupper, klasser og generasjoner (Frønes, 2001, s. 110).

Jansen beskriver **prospektive narrativer** som personlige fortellinger om fremtiden (s.104). De fleste mennesker har visse forestillinger, ideer og forventninger om hva fremtiden vil bringe.

Personlige og kollektive fortellinger - kollektive fortellinger gir materiale til våre personlige fortellinger, med å skape en fortolkningsbakgrunn som gjør det mulig å forstå de personlige fortellingene. (Jansen, 2013, s.39)

En hendelse kan beskrives og fortelles på et uendelig antall måter. Og måtene vi organiserer fortellingen på, hvordan vi plasserer oss selv i historiene, og hvilken betydning vi tillegger hendelsene, får konsekvenser for vår opplevelse av det som har skjedd, og for vår egen rolle i det som har skjedd (Jansen, 2013, s.131) Men det er viktig å påpeke at man ikke står helt fritt til å fortolke og fortelle historier på en hvilken som helst måte (Jansen, 2013, s.131)

Fortellingen må hente støtte fra kulturelle narrativer eller "storylines". I enhver kultur finnes det fortellinger som gir råstoff til personlige fortellinger som bidrar til opplevelse av mestring, og fortellinger som bidrar til det motsatte (Jansen, 2013, s.131).

Det finnes et uendelig antall måter å fortelle en historie på, og måten de fortelles på får betydning. Men fortellinger er ikke bare individuelle produkter. De samskapes og er forankret i de større historiene som blir skapt (Jansen, 2013, s.136) Derfor blir nasjonens eller de kulturelle historiene så viktige fordi de er byggesteiner i de historiene hver og en av oss forteller om oss selv og våre liv. De skaper rammene og mulighetene for våre personlige fortellinger. Narrativ tilnærming gir derfor mulighet til å få kunnskap om hvordan er det kulturelle og det personlige er sammenvevd (Jansen, 2013, s.137)

2.4 Narrativ konfigurering (organisering)

Polkinghorne (1995) beskriver "narrativ konfigurering" som en prosess der hendelser blir integrert i en tidsmessig organisert helhet (gitt i Jansen, 2013, s.83). Jansen har definert 2 måter for organisering av erfaringer:

1. "Til tross for" konfigurering som handler om hvordan har noe gått bra - i hvert fall relativt bra - til tross for at betingelsene eller forutsetningene var dårlige (Jansen, 2013, s.83). Dette er knyttet til de forventningene vi har til oppvekst og utvikling, for eksempel at en ungdom har ganske bra fungering til tross til dårlige oppvekst- og omsorgssituasjonen han/hun levde i.

2. "Hvis bare" konfigurering er motsatt fra "til tross for" narrativer. Dette er historier som forteller om det som kunne ha vært annerledes hvis bare betingelsene hadde vært annerledes (Jansen, 2013, s. 92) Disse narrativer bidrar til å forklare hva som har gått galt på et gitt trinn i utviklingen, men de bidrar i liten grad til å skape endringer, siden det som kunne ha bidratt til at nåværende situasjon hadde vært annerledes, befinner seg i fortiden, og finnes ikke som mulighet lenger. Historiene forteller ikke nødvendigvis om hvordan ting hadde vært annerledes. Det ligger en implisitt forståelse om at resultatet hadde vært annerledes og bedre enn det som er tilfellet i dag. Hovedpersonens bidrag blir her å tåle og å holde ut heller enn å endre, og det innebærer også at historiene bidrar til å frata fortelleren skyld og ansvar (Jansen, 2013, s. 92).

2.5 Fortid – nåtid – framtid sett i lys av en persons livsfortelling

Livet gir mening som fortid og framtid, som bakgrunn og drømmer, mens "nået" er det punkt hvor fortid og fremtid møtes som handling (Frønes, 2001, s.133). Når en persons fortid, nåtid og fremtid bindes sammen som fortellinger, konstitueres tiden som en narrativ struktur, som en struktur av hendelser. Fortiden eksisterer i nåtiden som hukommelse, fortiden kan dermed omtolkes, for. eks kan lite viktige perioder ved omtolkning bli betydningsfulle. (Frønes, 2001, s. 133)

En persons livshistorie kan rekonstrueres, fordi fortiden er ikke en stabil enhet (Frønes, 2001, s. 133). Rekonstruksjonen av fortiden influeres ikke bare av eksisterende hukommelse og av hvem som kontrollerer hukommelsen, men også av de ulike fortellingens gjennomslagskraft (Frønes, 2001, s.133) Fortellingens gjennomslagskraft er avhengig av historisk periode, sted og klasse, plottet i biografier, osv. Fortellinger om flukt og krig kunne kanskje ikke ha stor gjennomslagskraft i en annen historisk periode. De kunne også vært dominerende i mindre eller større grad, avhengig av personen som forteller og hennes posisjon i den turbulente perioden hun/han snakker om.

En livshistorie eller biografi som Frønes kaller den (Frønes, 2001, s. 134) er en fortelling som strekker seg over tid. Det er viktig å påpeke at vårt begrep om tid selv om det kan presenteres lineært, er ikke umiddelbar opplevelse mennesker får når de får spørsmål om en hendelse skjedde for ti år siden eller ikke (Frønes, 2001, s. 134). Hukommelsen er ikke primært kronologisk organisert: klokketid er en kulturell ordening (s.134). Den lineære tid gir oss muligheten til å organisere fortiden, mens fortiden slik den eksisterer i våre hoder er sentrert

rundt begivenheter og hendelser (Frønes, 2011, s.134). En persons fortid organiseres rundt begivenhetene i dens liv: «før jeg møte ham/henne»; «den vinteren det var mye snø»; eller «fjorten dager før frostnettene». Hendelser og begivenheter plasseres blant andre hendelser i tid og rom. Fortellingene organiserer fortiden ved å knytte begivenhetene sammen og gi den mening og sammenheng (Frønes, 2011, s.134). Noen hendelser blir mer til stede i biografien, mens andre blir «visket ut» som lite betydningsfulle (Frønes, 2001, s. 135).

2.6 Liminalitet

Det er en viktig forskjell mellom konvensjonelle historier og flyktningshistorier. I mange situasjoner i flyktningshistorier er utfallet mye mindre utdatert. Flyktninger er midt i historien de snakker om, og usikkerhet og liminalitet, er mye mer til stede i disse fortellinger sammenlignet med konvensjonelle historier som handler om hverdagslivet (Eastmond, 2007, s.251).

Liminalitet (eng. «liminality») er et sosiologisk nyttig begrep som betegner mellomfasen i en ritualprosess. Den kan deles inn i 3 distinkte faser hvor et individ gjennomgår en overgang fra en sosial status til en annen, for eksempel fra å være gutt til å bli en voksen mann (Wels et al., 2011, s. 1). I midtfasen av en slik prosess forstås de involverte personene å være "ikke lenger" og samtidig "ikke ennå". Liminalitet er definert som tilstand av «mellom-ness» (Wels et al., 2011, s.1)

Jeg er interessert i å se hvordan informantens narrativer kan ses som hendelsesforløp med tanke på nevnte begreper. Hvordan ser ut et vanlig liv i Bosnia i 90-tallet, med sine scripter, nøkkelfortellinger og dominerende fortellinger i et samfunn. Hva skjer når det livet brytes, og krigen begynner. Hvordan man bygger mening rundt det nye, ubegripelige og hvordan man lager et nytt narrativ og konstruerer ny fortelling. Hvor kan man se spor av det tause, som ikke fortelles og som blir ikke gitt mening til?

2.7 Familefortellinger

Familiehistorier bygger på erfaringene til ett eller flere familiemedlemmer, og gjennom historiefortelling kan disse erfaringene bli en felles fortid for hele familien (Siim, 2016, s. 74). Muntlig fortelling er en av de daglige praksisene der familier utføres og produseres. Familiefortelling konsentrerer seg om temaer som er viktige for en bestemt familie i en konkret situasjon (Siim, 2016, s. 74). Historier blir ikke alltid fortalt som en helhet - Folk kan

bare referere til hovedpoengene eller setningene i historiene de allerede er kjent med. Noen av familiefortellingene har altså de samme kjennetegnene som «småfortellinger»: De trenger ikke å være lange og sammenhengende fortellinger for å fylle sin funksjon. (Siim, 2016, s.74)

Situasjonene i familiens historiefortelling er forskjellige avhengig av om de håndterer positive eller negative minner og hendelser (Siim, 2016, s.75)

I lys av flere generasjoner innenfor en familie, kan fortellingene ha ulike funksjoner for fortelleren og mottakeren. For fortelleren kan de være en mekanisme for å håndtere tap og traumer; de kan være en måte å sikre at historien ikke glemmes og en måte å tilby barn en identitet og tilhørighet (Granata og Sarcianelli, 2012; gitt etter Bloch, 2018, s.649). For mottakeren blir historiene fortalt av førstegenerasjon en del av prosessen der den andre generasjonen gir mening til foreldrenes historier og er en av måtene de finner disse historiene i sin nåtid (Bloch, 2018, s. 649). Familiefortellinger flyter og fortid og nåtid blandes sammen (Smart, 2011, gitt etter Bloch, 2018, s. 649)

2.8 Hemmeligheter, taushet og stumhet

Hemmeligheter og stillhet spiller også en viktig rolle i familiefortellinger (Smart, 2011; Ali, 2012, gitt etter Bloch, 2018).

Stillhet og stumhet har ulike funksjoner, som en respons på det ujevnelige, men også en beskyttende strategi (Dalgaard og Montgomery, 2015; gitt etter Bloch, 2018, s. 649). Videre kan det mellom generasjoner være ikke-verbal avtale om ikke å snakke om traumatiske opplevelser, og holde dem atskilt fra hverdagen (Wiseman et al., 2006, s. 176). Wiseman sier videre at i forskningen med overlevde fra Holocaust og deres etterkommere, behov for å ikke snakke om de traumatiske opplevelsene kom ikke bare fra foreldrenes behov for å glemme og tilpasse seg nye sosiale sammenhenger, men også fra deres tro på at tilbakeholdelse av informasjon om grusomhetene i Holocaust var avgjørende for barnas normale utvikling (Bar-On, Eland, Kleber, Krell, Moore, Sagi, et al., 1998, gitt etter Wiseman et al., 2006, s. 176). Barna deres ble på sin side ofte følsomme for foreldrenes behov for å tie. Som følge av dette utviklet det seg en "dobbel vegg" av stillhet som ble gjensidig opprettholdt av begge generasjoner: foreldre forteller ikke, og barna spør ikke (Bar-On, 1996, gitt etter Wiseman et al, 2006, s. 176).

Stillhet er en sosial prosess, som involverer ulike handlinger og midler. Det er ikke det samme som å glemme, men refererer snarere til **fraværet av fortelling** (Korjonen-Kuusipuro &

Kuusisto-Arponen 2012: 113, gitt tetter Siim, 2016, s.75). Dette kan knyttes til begrepet **manglende fortelling** som Ivar Frønes snakker om (2001, s. 112). Den referer til manglende eller ufullstendige historier eller manglende forklaringer i en gitt sammenheng. Frønes utdyper dette med et eksempel med soldaten som returnerer til sin familie etter lang tid. Han kan møte en ny og vanskelig situasjon etter hjemkomsten. Problemene etter gjenforeninger blir anormale fordi de faller utenfor fortellingen om den lykkelige gjenforening.

Kapittel 3 – Metode og analysestrategi

3.1 Vitenskapsteoretisk posisjon

Det overordnede målet med narrativt arbeid er å generere omfattende og nyanserte forståelser av menneskelig erfaring og mening i kontekst (Asta Rau, 2022, s.5 i Flick, 2022)

Min vitenskapsteoretiske posisjon er inspirert av sosialkonstruktivisme, og herunder hermeneutisk-fenomenologisk tilnærming. Bakgrunnen for valget av denne posisjonen er at jeg ønsker å beskrive temaer som finnes i første- og andregenerasjons narrativer hos tidligere bosniske flyktninger. Deres erfaringer gjenfortalt i livshistorier, generelt definert som narrativer, som videre blir brukt som datamaterialet, peker mot fenomenologi og hermeneutikk.

Fenomenologi søker å beskrive ting slik som de er (eller slik som de fremtrer for oss), heller enn å for eksempel forklare *hvordan* de oppstod eller *hvorfor* de oppfører seg som de gjør (Netland, 2023). Fenomenologisk tilnærming er opptatt av fenomener slik de oppfattes og erfares fra et menneskelig perspektiv (Netland, 2023). Den blir ofte ansett for å være en deskriptiv metode.

Hermeneutikk er læren om hvordan skal vi fortolke forskjellige kulturuttrykk og samfunnsmessige fenomener – for eks. tekster, kunstverk, ritualer, handlinger og lignende (Gilje, s. 127 i Järvinen og Mik-Meyer, 2017). Hermeneutikk betegnes ofte som en form av fortolkningsvitenskap. Her sies det at hermeneutikk søker å fortolke og forstå hvordan mennesker, på bakgrunn av bestemte erfaringer, viten og perspektiver, opplever og tilskriver mening til ting, begivenheter og fenomener (Gilje, s. 154 i Järvinen og Mik-Meyer, 2017). Med andre ord, er hermeneutikken opptatt av å forstå deler i forhold til helheten. Det vil si at handlinger, utsagn, dokumenter osv. nødvendigvis må forstås i forhold til den omgivende kontekst som disse er produsert i (Jørgensen, i Jacobsen og Pringle, 2008, s. 223).

Sosialkonstruktivisme brukes som betegnelse på et perspektiv i sosiologi og andre samfunnsfag, hvor man betrakter menneskers virkelighetsforståelse som kontinuerlig formet av opplevelser de har, situasjoner de befinner seg i og knyttet til hvem de kommuniserer med. Dette er en kvalitativ studie, og studieobjektet er *fortelling*. For å få fram disse narrativer som første og andre generasjon forteller om, brukte jeg livsløpsintervju som verktøy.

3.2 Valg av metode

Jeg ønsker å få frem beskrivelser av informantenes egne erfaringer og refleksjoner fra tiden de bestemte seg å flukte fra krigsområdet i Bosnia og Herzegovina og deres erfaringer med Norge.

På bakgrunn av studiens problemstilling, valgte jeg å gjennomføre en kvalitativ intervjustudie. Kvalitativ metode har som hensikt å gjøre det ut ifra informantenes perspektiv for å få innsikt i deres opplevelser (Järvinen & Mik-Meyer, 2017, s. 10). Jeg ønsket selv å få innsikt i tidligere flyktningers opplevelser og fortellinger de har. Videre knyttet til kvalitativ metode, kan man gjennom slik forskning se på hvordan mennesker skaper, forhandler og opprettholder mening i ulike kontekster (Järvinen & Mik-Meyer, 2017, s. 10).

Et kvalitativt forskningsintervju har som formål å forstå verden fra intervjuenes side. Det søker å få fram menneskers erfaringer og syn på verden (Kvale og Brinkmann, 2009, s.21) Intervju kan ha mange form. Jeg har valgt å bruke livsløpsintervju som datainnsamlings metode.

3.2.1 Livsløpsintervju

Livsløpsintervjuer omfatter fortellingen om personens eget liv. Den er ikke summen av alle hendelser et menneske har hatt, men er menneskets egne betraktninger om livet (Ruud, 2017, s. 8). Dermed kan fortellingene fremstå inkonsekvente eller fragmentariske. Det er viktig både å få tak i personens fortellinger, men også få tak i det som ikke blir eksplisitt fortalt (Aukrust, 1999, gitt etter Ruud, 2017, s. 8).

Livsløpsintervjuer undersøker dynamikken mellom de historiske og strukturelle betingelsene på den ene siden og folks individuelle betraktninger, valg og praksiser på den andre siden (Wærdahl, 2021). Livsløpet er konstruert på grunnlag av dominerende forventninger til hva som er normal timing av hendelser i livet (Neugarten og Hagestad, 1985, gitt etter Wærdahl, 2021) og fokuserer på overganger mellom livsfaser.

I dette som utgangspunktet ble jeg også interessert i å få tak i forstyrrende livshendelser - personlige beretninger om erfaringer som fundamentalt endrer forventede biografier (Gubrium et al, 2012 – Riesmann s.3 av 23). Disse kan videre analyseres i lys av overføring til neste generasjon – er disse narrative elementer synlige og om de er, finnes det arvede spor i fortellinger fra andregenerasjon?

3.3 Utvalg av informanter og rekruttering

I første søknaden som ble sendt til Norsk senter for forskningsdata, var planen om å gjennomføre intervjuer med 3 generasjoner i samme familie – personer fra Bosnia og Herzegovina som kom til Norge i perioden 1992 – 1995 som krigsflyktninger, deres barn og barnebarn. Nedre aldersgrense for generasjon av barnebarna ble satt til 16 år. Dette defineres som tilgjengelighetsutvalg og nettverksutvalg (snøballs utvalg). Utvalgskriteriet var kjønn (kvinner), alder, og faktum at informantene kom til Norge (eller var født i Norge etter 1992) mellom 1992 - 1995 som krigsflyktninger og er fortsatt bosatt i Norge. Rekruttering av mulige informanter skulle gjennomføres via sosiale medier (flere Facebook grupper som samler mennesker som opprinnelig kommer fra Bosnia og/eller deres etterkommere i Norge). Rekrutteringen skulle også skje gjennom såkalt snøballutvalg, dvs. at man skulle gjennom sine bekjente som kommer opprinnelig fra Bosnia, spørre om deres kontaktnettverk og de vil henvise videre til deres nettverk osv. Jeg skulle ta kontakt med informanter via telefon/e-post, avtale sending av informasjonsskriv og samtykkebrev, og hvis de samtykker (muntlig og skriftlig) blir de innkalt til å gjennomføre et livsløpsintervju.

NSD har godkjent denne søknaden. Etter første forsøk om å finne informanter, ble det tydelig for meg at det skal bli vanskelig, hvis ikke lite sannsynlig at jeg skal lykkes med å finne alle tre generasjoner, som er i «riktig» alder og som er i stand til og villig til å delta i intervjuene. Etter at jeg drøftet dette med veilederen, kom vi til enighet om å endre intervjudesign og begrense utvalget til 2 generasjoner innenfor samme familie: første generasjon (i alder mellom 60 og 80 år) og deres barn, fortrinnsvis døtre, i alder mellom 40 – 60 år. Det var viktig at informantene kom til Norge i 90-tallet og at de bodde i Norge siden da. Aldersgrense ble satt opp i forhold til alderen de mulig kunne hatt på tidspunktet da krig brøyt ut. Etnisk opprinnelse og religiøs tilhørighet var ikke utvalgsriterier, heller ikke politisk oppfatning, filosofisk overbevisning eller seksuelle orientering. Disse kunne allikevel registreres som opplysninger hvis informanten selv delte dem med meg under intervjuet.

Det ble sendt ny, oppdatert søknad til NSD. Etter at den ble godkjent, kunne rekruttering av informanter settes i gang igjen. Det å finne informanter i to generasjoner viste seg også å være utfordrende og tidskrevende. Jeg tok kontakt med de fleste bosniske foreninger i Norge, både kulturelle og religiøse; personer som bekjente i mitt private nettverk henviste til; enkelte kjente individer i norske samfunnet, som f.eks. journalister og TV- profiler, forfattere; professorer på norske universiteter som hadde Bosnia i sin undervisning/forskningsinteresse;

forskjellige kommuner i Norge som hadde bosatt store antall av bosniske flyktninger i perioden 1993 - 1995 (primært flyktningstjenester); andre studenter som hadde bekjente fra Balkan, osv. Jeg fikk veldig lite til ingen respons. De som ble spurt om deltakelse var enten ikke interessert i å delta i studie, eller hadde ikke i sin "mandat" til å spre forespørsel videre til sine medlemmer (her tenkes det på kulturelle og religiøse bosniske foreninger i Norge). Det var også en del av informanter som hadde først takket ja til deltakelse for så trakk samtykke tilbake. Grunner til dette ble ikke gjort kjent for meg som forskeren.

Det ble sendt til sammen 40 brev/e-post med spørsmål om enten å delta i intervjuet eller om å spre invitasjon videre i sine nettverk. Av disse 40, 16 brev ble besvart og alle takket nei til deltakelsen, men svarte at de skal videresende invitasjonen til personer i sin vennekrets. Dette førte ikke fram til ønskelig effekt. De fleste som svarte tilbake var interesserte i å høre om oppgaven, men ikke villig til å delta i selve intervjuet.

Det som jeg ser som mulig årsak til lite interesse for deltakelsen er:

- Forskningstema og ønske om innsikt i ens intime erfaringer og opplevelser med flukt og krig;
- Tidsavstand fra hendelsene intervju handler om. Noen har kanskje klart å legge alt bak seg, noen fortsatt strever med konsekvenser av krigen og noen vil helst ikke bli minnet på traumatiske opplevelser de har blitt utsatt for;
- Min posisjon som forsker og min bakgrunn – først og fremst mitt opprinnelsesland (Serbia). Selv om Serbia ikke var offisielt involvert i Bosniakrigen, det er kjent at Serbia var på en eller annen måte, innblandet. Min nasjonalitet kunne være nok grunn i seg selv at noen av potensielle deltakere takket nei til deltakelsen.

Rekrutteringsfasen ble mye lengre enn planlagt og tok omtrent 1 år. Det som også viste seg å være utfordrende i rekrutteringsfasen ble å finne informanter fra andre generasjon. Selv om første generasjon takket ja til deltakelsen, ville ikke barn til disse delta i intervjuer.

Derfor består endelig utvalg av 3 informanter fra første generasjon og 1 fra andre generasjon. På grunn av dette har jeg dessverre mistet en del av planlagt analyse i min oppgave, nemlig større sammenligningsgrunnlag for første- og andregenerasjons narrativer.

3.4. Gjennomføring av intervjuer

3.4.1. Intervjuguide

I forkant av intervjuene har jeg utarbeidet en intervjuguide. Den omfatter sentrale temaer og spørsmål som til sammen skal dekke de viktigste områdene studien skal belyse (Dalen, 2004, s. 29-30). Intervjuguiden ble utformet med tanke på et livsløpsintervju som inneholder spørsmål om fortid – tidligere hendelser og personens opplevelser. Intervjuet begynner med bestemt tidspunkt på personens tidsakse: beslutning om å flykte fra Bosnia og Herzegovina. Guiden er inndelt i 10 – 11 hovedspørsmål som spør om informantens beslutning om å flytte fra Bosnia (liv før krigen), selve flukten og livet under den, møte med Norge og bosettingsperiode, senere år og livet her og nå.

3.4.2. Gjennomføring av intervjuer

Selv om det var planlagt å gjennomføre individuelle intervjuer med hver informant, de tre informantene fra første generasjon ikke følte seg bekvem med den tanken. De ville helst at vi gjennomfører et gruppeintervju i stedet, noe jeg hadde sagt ja til. Som allerede nevnt, informantenes beste og prinsipp om «å ikke gjøre skade» var hovedprinsipp i gjennomføring av intervjuer. Gruppeintervju betydde trygge omgivelser for informanter. Temaer vi snakket om forutså at informantene hadde ekstra behov for trygge rammer (Tjora, 2017, s.137)

Intervju ble gjennomført på et offentlig sted, hvor en del eldre bosniske kvinner møtes ofte. Vi hadde fått et samtalerom, hvor det var ingen forstyrrelser og vi kunne sitte i fred og ta pauser underveis. Jeg har ikke gjennomført et klassisk gruppeintervju, hvor alle informantene deltar samtidig. Jeg gjennomførte et individuelt intervju med hver informant, mens de andre to kvinner var i rommet og hørte på oss. Alle samtykket til dette. De kjente godt hverandre fra før og ga uttrykk for at de allerede vet mye om hverandre, og ga uttrykk at de også vet om disse historier de kommer til å dele med meg.

Intervju med andre generasjon ble gjennomført via Zoom applikasjon. Alle intervjuer ble tatt opp via Nettskjema-diktafon app og lydfiler lagret i samme applikasjonen.

Før jeg startet selve intervjuing, har jeg fortalt informanter om oppgaven og min bakgrunn, samt mine personlige bånd til Bosnia og Herzegovina gjennom en del av storfamilie som jeg hadde der. Informantene mottok et informasjonsskriv og samtykkeerklæring, før de eventuelt takket ja til deltakelsen. Jeg var særlig opptatt av å forklare informasjon om anonymitet og

konfidensialitet. En annen ting jeg hadde ønske om å forklare ytterligere var at selv om jeg skulle stille direkte spørsmål om ting som ansees som private og intime opplevelser, var jeg som forsker ikke interessert i få tak i disse på et individnivå. Jeg var interessert i å analysere deres fortellinger på et overordnet nivå, og abstrahere og generalisere temaer i deres fortellinger. I ettertid vurderer jeg denne informasjonen som avgjørende for at de takket ja til intervjuet.

Samme intervju spørsmål ble stilt til alle informanter og eventuelle oppfølgings spørsmål ble stilt ut fra hva informantene fortalte om. Jeg har vært forsiktig i forhold til oppfølgings spørsmål: det var veldig klar for meg at informanter fra første generasjon kanskje ikke tåler å bli stilt så mange ekstra spørsmål. I noen intervjuer har jeg ikke stilt alle spørsmål fra guiden, og dette fordi at enten informanter har allerede sagt noe om dette før jeg rullet å spørre om det, eller fordi jeg vurderte der og da at informanten ble veldig følelsesmessig aktivert. Deres beste og å føle seg ivaretatt og trygg under intervjuet var mitt hovedfokus. Dette spesielt med tanke på tematikken intervjuene handlet om og at det var en persons minner og intime opplevelser og erfaringer intervju spørsmål skulle ta tak i.

I ettertid reflekterte jeg mye om intervjuene og hvordan de ble gjennomført. Det ville vært bra om jeg kunne hatt et oppfølgende intervju med informanter fra første generasjon, et individuelt intervju hvor jeg kunne ta utgangspunkt i svarene fra første intervju.

Det som kjennetegner alle 3 førstegenerasjons intervjuer var at det ikke var mulig å stille mange oppfølgings spørsmål eller ta et skritt tilbake og stille spørsmål om noe de allerede hadde fortalt om. Mitt inntrykk var at informantene kunne ikke «gå» tilbake, fordi disse intervjuene krevde mye av dem følelsesmessig og en gang de begynte på fortellingen, ville de helst bli ferdig med den og ikke gå tilbake eller reflektere rundt gitte svar.

3.4.3. Transkribering av intervjuer

Lydopptakene ble tatt med Nettskjema-diktafon applikasjon for telefon. Opptakene ble lagret i appen, og etter transkribering slettet. Jeg transkriberte intervjuer på privat PC, som ikke var koblet til internett. All data og transkribering var lagret på et eksternt minnekort, som var kryptert. Etter at jeg var ferdig med transkriberingen og anonymiseringen, ble all data slettet og minnekortet destruert.

Prosjektets etikk inkludert forpliktelser for å sikre konfidensialitet og anonymitet. Det ble intervjudeltakerne forsikret om- at avslørende detaljer skal bli fjernet fra dataene og pseudonymene som blir brukt for å beskytte identiteten deres. Selv om svært spesifikke historier ble opprettholdt i sin helhet, ble alle referanser til steder fjernet (navnet på byen samt andre geografiske determinanter, for eksempel navn på elver, fjell, bruer, bydeler osv.) så vel som forskjellige andre ledende opplysninger (inkludert navn på andre personer som er med i historier). Som regel, for navn brukte jeg kun en bokstav, eller grovkategoriserte alle identifiserbare opplysninger.

Jeg har forholdt meg relativt detaljert til datamaterialet. Jeg har skrevet ned alt som ble sagt, inkludert latter, lengre pauser, og andre uttrykksmåter som kunne være relevante (Tjora, 2021, s.186). Ifølge Kvale (1997), kan en del informasjon forsvinne når intervjuet blir skrevet ned. For eksempel ironi, tenkepauser eller usikkerhet. Jeg prøvde å notere disse for meg underveis i intervjuet og samtidig i transkriberingen, hvis de blir tatt opp i lydopptaket.

Alle intervjuer ble gjennomført på bosnisk. Informanter fra første generasjon har gitt uttrykk for at de er mest komfortable med det. Informanten fra andre generasjon var villig til å gjennomføre intervju på norsk, men jeg vurderte at det blir viktig å holde seg til bosnisk, med tanke på senere sammenligning av historier. I denne oversettelsesprosessen kunne man miste en del data og nyanser i språket, siden det finnes ulike uttrykk for samme ting på norsk og bosnisk, og det finnes noen uttrykk som ikke kan oversettes eller man mister en del betydning med oversettelsen. Alle intervjuer ble analysert på bosnisk, og analysen og valgte sitater oversatt til norsk etter det. Dette var en ressurs- og tidskrevende prosess, som jeg har ikke regnet med tidsnok.

Ifølge Tjora (2021, s. 186) det viktigste tapet fra intervjuet til transkriberingen er tapet av visuelle ledetråder og informasjon om stemning i løpet av intervjuet. Dette er noe jeg kunne ikke unngå, men samtidig skriving av notater og oppsummeringen av intervjuet rett etter gjennomføring, hjalp meg til å huske disse visuelle ledetråder og selve stemningen mye lengre enn forventet.

***Mine refleksjoner under og etter intervjufase**

Jeg ønsker her å nevne mine opplevelser og refleksjoner jeg hadde under gjennomføring av intervjuene og rett etter. Før jeg begynte med intervjuene, var jeg spent på hva jeg skal høre

fra informantene, og samtidig var jeg noe bekymret for hvordan skal min opprinnelse og nasjonalitet påvirke informantene i forhold til hvor mye av sine fortellinger de ønsket å dele med meg. Mens jeg hørte deres fortellinger om flukt, frykt, desperasjon, drap, død, krigsleire, var det en del vanskelig å kun lytte til dem, uten å gå i sine egne prosesser og følelser. Det var vanskelig å unngå å tenke over at noen fra mitt hjemland og folk fra min nasjon, var del av denne krigspropagandaen og var de som utøvde krigshandlinger mot mine informanter og deres familier. Dette var en sterk opplevelse for meg. Likevel var jeg bevist på disse refleksjoner og prosesser under intervjuing. Samtidig, følte jeg at jeg hadde et behov å si "*unnskyld for alt dere har opplevd*" under intervjuene, og spesielt i intervjuene med første generasjon. Det var en del krevende å kunne skille mellom roller som intervjuer (forsker) og medmenneske. I kvalitative intervjuer kan det ofte være vanskelig å finne den rette balansen mellom nærhet og distanse til informanten (Dalen, 2004, s. 22). Einagel (2018, s. 31) referer til Ochs og Carps som poengterer at minner om fortidige livserfaringer gjennom fortelling kan sette fortelleren inn i intense følelser knyttet til opplevelsen. Potensialet til å få fram følelser gjennom fortelling er iboende i gjenfortellingen av en livshistorie. I sin tur kan informanten påkalle sterke følelser fra lyttere, som i dette tilfellet er intervjueren (Ochs og Carps, 2001, gitt etter Einagel, 2018, s. 31).

3.5 Narrativ analyse

Narrativer skal alltid forstås i en spesifikk kontekst, og fortelling finner alltid sted i et historisk øyeblikk med alle dets sirkulerende diskurser og maktrelasjoner (Riesmann, i Järvinen og Mik-Meyer, 2017, s.239). Narrativ analyse kan ta mange former, nettopp fordi forskere tar utgangspunkt i forskjellige teorier (Riesmann, i Järvinen og Mik-Meyer, 2017, s. 244). I følge Riesmann, kjennetegnes narrativ analyse med å fokusere på handlingssekvenser (s.244). Narrativ analyse handler om å undersøke hvordan mennesker utvelger, organiserer og forbinder begivenheter og karakterer i fortellinger, som er meningsfulle både for den som forteller og den som lytter (Bentsson og Andresen, i Järvinen og Mik-Meyer, 2017, s. 273). Fortellingens kjennetegnes med en begynnelse, midten og en slutt. Fra samfunnsmessig perspektiv er fortellinger viktige, fordi de er med å fastlegge hvordan vi mennesker forstår oss selv, forstår hverandre, våre muligheter og vår plass i verden (McAdams, 1993; Frank, 2010, gitt etter Bentsson og Andresen i Järvinen og Mik-Meyer, 2017, s. 274.) Alle narrative analyser er interessert i innholdet – «hva» blir sagt eller skrevet – men i tematisk analyse er innholdet det sentrale fokuspunktet (Riesmann, i Järvinen og Mik-Meyer,

2017, s.246). Tematisk analyse kan forstås som en type av narrativ analyse. Den fokuserer på det som er fortalt – informantenes beskrivelser og opplevelser – og ikke på *hvordan* disse er fortalt (Riesmann, i Järvinen og Mik-Meyer, 2017, s.247). Data fortolkes i lys av tematikken utviklet av forskeren, og derfor er det viktig å være bevisst sine forforståelser, posisjon, og rolle i dataanalysen.

3.5.1 Tematisk narrativ analyse

Ifølge Johannessen et al. (2018) er dette en fleksibel tilnærming. Psykologer Virginia Braun og Victoria Clarke (2006) lanserte denne tilnærmingen og beskriver den som grunnleggende og fleksibel. Den kan brukes både uten spesifikk teoretisk bakgrunn og i kombinasjon med ulike teorier og perspektiver (Johannessen et al., 2018, s.279). Tematisk analyse, ifølge dem, ser etter temaene i data, som videre defineres som gruppering av data med viktige fellestrekk (Johannessen et al, 2018, s. 279) Det betyr at hvert tema representerer en kategori. Ved å gruppere data på denne måten, skapes det orden i dataene, og samtidig identifiserer nye sammenhenger (Johannessen et al., 2018, s. 280).

En annen karakteristikk av tematisk analyse er at man ikke trenger å ha klart definert forskningsspørsmål på forhånd for å gjennomføre den. Man kan begynne analysen med å lete etter svar på spørsmål «Hva dette handler om?» Dette har jeg valgt å gjøre i min analyse. Selv om jeg er interessert i å finne ut hvilke temaer finnes i fortellinger fra tidligere bosniske flyktninger på tvers av generasjoner, valgte jeg å analysere data med mer åpent syn og tillate at temaer kommer til meg i «fritt flytt». Det at spørsmål i analysen ikke er på forhånd definert, ser jeg som en fordel. Forsker har da mulighet til å komme nærmest til det råe datamaterialet og se hvilke kategorier kommer fram. Forskningsspørsmål kan defineres underveis i analysen.

Tematisk analyse innebærer en prosess som ikke er lineær, men mer prosess som går fram og tilbake gjennom fire faser: forberedelse, koding, kategorisering og rapportering (Johannessen et al, 2018, s. 282). Disse faser beskriver jeg lengre ned i oppgaven.

På spørsmål om hva slags analyse man ønsker å gjennomføre ift datamaterialet, Clarke og Braun (2018, s.83) nevner **to muligheter**: rik tematisk beskrivelse av hele datamaterialet, slik at leseren får oversikt over hoved- eller viktige temaer. I dette tilfellet mister man en del kompleksitet og dybde, men rik beskrivelse gjenstår. Dette kan være delvis nyttig metode når det undersøkes et lite forsket område, eller deltakernes synspunkter på emnet ikke er kjent.

Andre muligheten er å gi mer detaljert og nyansert analyse av et spesifikt tema, eller gruppe av temaer.

Jeg har valgt å bruke tematisk analyse som beskrevet ved første alternativet, og skal prøve å identifisere temaer over hele datamaterialet.

Jeg skal nå gi oversikt over mitt arbeid gjennom 4 faser i tematisk analyse som Johannessen mfl. (2018, s.282) skriver om:

- 1. Forberedelse** – først har jeg skaffet oversikt over data. Etter flere lesinger av intervjuer i sin helhet, har jeg notert for meg selv umiddelbare tanker og hvordan kunne teksten deles opp i flere tematiske avsnitt, ift hva informanter forteller om. Det går rød tråd gjennom fortellingen men samtidig det er flere hendelser i fortellingen. Etterpå har jeg notert korte oppsummeringer, med tanke på hele teksten, stemningen i intervjuet, hva er det som først kommer fram når man leser intervju i sin helhet.
- 2. Koding** – i denne fasen har jeg skrevet hele transkriberte intervjuet i en tabell, for å få bedre oversikt og nok plass til koding, herunder markering, stikkordoppsummering og skriving av mine refleksjoner. Jeg har delt tabellen i 2 koloner, hvor venstre kolonne inneholdte transkriberte svar og høyre kolonne var forbeholdt stikkordoppsummeringer og mine refleksjoner. Som Johannesen (Johannessen et al., 2018) anbefaler, begynte jeg først å markere viktige poenger med tusj. Hovedpoenger markerte jeg både med tusj og understrek. Denne delen av analysen gjorde jeg på PC, så markeringsfase ble gjennomført med å markere poenger med uthevingsfarge og understrekk.
Jeg begynte kodingsfase med åpent spørsmål: «Hva handler dette om?» Dette er ifølge Johannessen et al (2018, s.285) en spørsmålsdrevet prosess, siden man alltid koder med bestemte spørsmål i tankene, selv om det ikke er forskningsspørsmålet vårt. Jeg valgte å begynne med mer generell tilnærming, for å eventuelt oppdage mulige nye spørsmål underveis, som kan senere spisse kodings- og kategoriseringsfasen. Etter dette prøvde jeg å oppsummere markerte poenger med stikkord i høyre kolonnen.
- 3. Kategorisering** - Etter at jeg har skrevet stikkord, lagde jeg et tankekart på et stort ark, og i midten av arket har jeg skrevet spørsmål «Hva dette handler om?» Jeg gikk gjennom alle markerte poenger og stikkordoppsummeringer igjen. På slik måte identifiserte jeg temaer og deretter undertemaer.

I hvert intervju pekte data tydelig mot et tema som var gjennomgående under hele samtalen, og det valgte jeg for å kalle «hovedtema». Man ser dette som en rød tråd gjennom hele fortellingen. Dette temaet setter opp en stemning for hele intervjuet, og som man må ta hensyn til når man analyserer temaer. I noen intervjuer ble disse temaer veldig sterk presentert gjennom alle svar og veldig synlige fra begynnelsen av. I andre datasett var disse mer subtile.

4. Rapportering – i denne delen av analysen, har jeg samlet temaene ift generasjonen man hører til. Det vil si at i resultatdelen er først presentert og forklart temaer som første generasjon snakket om, deretter andre generasjon og til slutt prøvde jeg å sammenligne temaer på tvers av generasjoner. Siden jeg hadde kun en familie presentert med begge generasjoner, resultater fra denne sammenligningen må tas varsomt.

3.6. Etske betraktninger

Før man setter i gang et forskningsprosjekt, er det viktig å vurdere hvorvidt prosjektet inkluderer personsensitive data og om materialet gjør informantene identifiserbare (Skilbrei, M. L., 2019, s.109). Søknad om godkjenning av forskningsprosjekt ble sendt til NSD (Norsk senter for forskningsdata, i dag: SIKT) og godkjent. Vedlagt i oppgaven ligger søknaden sendt til NSD, svar om godkjenning fra NSD og informasjonsskriv med samtykkeerklæring som informantene signerte før intervjuet. I informasjonsskrivet er tydelig beskrevet hva er prosjektets formål, hva skal data brukes til, hva det innebærer for informanten å delta, hvordan er personsensitive opplysninger oppbevart, beskyttet og brukt, om informantenes rettigheter, frivillig samtykke og muligheten til å trekke samtykke tilbake når som helst. Alle gjenkjennbare opplysninger ble anonymisert og alle navn erstattet med pseudonymer, eller grovkategorisert slik at man kan ikke spore tilbake til informanten. Lydopptak ble slettet fra Nettskjema appen rett etter at de ble transkribert. Det transkriberte materialet ble lagret på et eksternt kryptert minnekort, som ble destruert etter oppgaven var ferdigskrevet.

Forskningsetikk i intervjuer er også knyttet til kravet om at informanten ikke skal komme til skade (Tjora, 2021, s.187), for eksempel ved følsomme temaer eller ting fra fortiden som man må ta opp og gå gjennom. Informantene fra første generasjon har vært flere ganger følelsesmessig aktivert under intervjuet. I disse tilfeller, har jeg vurdert å stoppe intervju og

spurte dem om de vil ta en pause. Som regel har de sagt at det går bra og at de ønsker å fortsette. For meg fremsto det som om de var klare over det at denne følelsesmessige aktiveringen var kjent og unngåelig del av historiefortelling.

Under intervjuene har jeg hele tiden vurdert om jeg burde spørre mer, eller avslutte intervjuet. Men det gjorde informantene selv i stedet. Når en var ferdig med å svare på spørsmål, har alle sagt ifra: «Det er det jeg tenker om dette" / "Det er det jeg har å si om dette" / "Dette er min historie". På en måte var det bra at de tok på seg rolle om å avslutte intervjuet eller fortellingen selv, ved å si at det er tilstrekkelig med informasjon og gitt uttrykk at de vil ikke snakke lenger. Dette var ganske tydelig i intervjuene med førstegenerasjon. Dette ga meg som forskeren ikke rom for tvil om jeg skal spørre mer, eller «tvinge» dem til å svare, når de selv vet at dette går utover grensene deres.

Etter at jeg gjennomførte 3 intervjuer med første generasjon på samme dag, satt jeg igjen med mange tanker og følelser. Noen av de kunne defineres som solidaritetsproblemer som Dalen snakker om (2004, s.23) under spesielle utfordringer som kan dukke opp i kvalitativ intervjuforskning. Det oftest som kom til meg var følelse av sinne og avmakt, blandet med nysgjerrighet om å vite mer om bosniakrigen og spørsmål om hvorfor og hvordan kunne denne grusomme krigen skje midt i Europa, i 20. århundre?! Jeg satt igjen med en følelse av avmakt for alle uttalelige liv som ble mistet og tapt, og for tusenvis av mennesker som fluktet fra Bosnia og Herzegovina. Samtidig erkjente jeg mitt behov for å forsone meg med det som skjedde, og å forklare til meg selv det uforklarlige og ubegripelige. Disse følelsene var jeg klar over under hele oppgaven, og har reflektert om jeg er i stand til å bevisstgjøre dem slik at de ikke påvirker analysen og videre arbeid med oppgaven.

3.7. Metodiske betraktninger og min rolle og posisjon som forsker

Etter at jeg gjennomførte alle intervjuer, reflekterte jeg over noen metodiske betraktninger, som jeg presenterer videre i teksten:

- **Informantenes og forskerens posisjon under intervjuet** – forsker og informanter kommer fra lignende kulturer, og i det minste er godt kjent med hverandre sin kultur og konteksten man kommer fra. Dette kan både ha fordeler og ulemper ved seg. Fordelen kan være at man forstår informantenes posisjon og opplevelser bedre enn

noen andre «utenfra» skulle gjort. Samtidig, ulempen kan være, og den viste seg under en del intervjuer, at man mister en del detaljer i fortellinger, som for eksempel ytterligere forklaringer eller flere eksempler, akkurat på grunn av samme forståelsesramme informanter antar at forskeren selv har. Under intervjuer har jeg opplevd at informantene sier «du vet hvordan det er», uten å forklare mer og da refererte de oftest til livet før krigen eller hvordan er sosiopolitisk situasjon i Bosnia akkurat nå.

- **Livsfase informanten står midt i:** Å snakke om sin barndom og oppvekst er annerledes når man står midt oppe i det, eller når både man selv og barna har overlevd det (Bjerrum-Nielsen, 2003, s.18).
- **Forskerens alder og alder av førstegenerasjon:** Min (relativt ung) alder i forhold til alderen av informanter fra førstegenerasjon, som var kvinner over 70 år kunne påvirke dem ved at de kunne tro at jeg var for ung til å forstå hva de hadde vært gjennom. Dette har ikke vært tilfellet og har ikke virket forstyrrende under intervjuene. En del informanter hadde kommentarer «Dine foreldre sikkert vet det» eller «Dine foreldre sikkert husker hvordan det var». Om dette snakker Bjerrum-Nilsen (2003, s. 18) i konteksten av intervjurelasjonen og nevner at for første generasjon blir intervjuer som er betydelig yngre, sett som respektfull datter som hører fortellinger.
- **Etnisitet:** det er viktig å reflektere over etnisitet i den forstand at den gir informantene en spesifikk posisjon man snakker fra. Faktum at alle informantene var bosniakere⁴ som i krigen oftest var på undertrykket side må vurderes som en betydelig faktor som mulig gjenspeiles i fortellingene. Man kanskje ønsker å presentere seg eller fortelle sin historie på en annen måte enn det er tilfellet når man tilhøre motpartens side, aggressors side. Enhver fortelling kan fortelles fra ulike perspektiver (Johannessen et al., 2018, s.111). Johannessen nevner også et eksempel om at det har mye å si om fortellingen om annen verdenskrig fortelles fra perspektivet til en tysk jøde, eller en norsk motstandsmann eller en engelsk soldat. Samtidig, det er viktig å ta i betraktning

---

⁴ «**Bosniaker**» er betegnelsen på de innbyggerne i Bosnia-Hercegovina som på grunn av sin muslimske tro eller tradisjon ikke føler seg som kroater eller serbere. Den bosniske grunnloven slår fast at landet har tre «konstituerende folkeslag» – bosniaker, serbere og kroater. Dette begrepet skal skilles fra «bosniere» som er fellesbetegnelse for alle borgere i staten Bosnia-Hercegovina (kilde: <https://snl.no>)

min etnisk opprinnelse og at den kunne spille rolle under intervjuene. Det at jeg kommer fra «motpartenes» side som utførte krigshandlinger mine informanter snakker om.

- **Hvem er lytteren?** Skytte (2008., s. 250) nevner at livshistorier blir annerledes og blir forskjellig fortalt i forhold til hvem er mottakeren, eller lytteren. Jansen (2013) snakker også om dette når hun sier at det spiller rolle hvem vi forteller våre historier til: de er ikke noe som finnes der i seg selv, men de blir skapt og fortalt til noen. Og *hvem* vi forteller til, har betydning for både hvilke historier som blir fortalt, og *hvordan* de blir fortalt. Hun gir videre et eksempel at vi ikke forteller samme historier til våre barn som vi forteller til våre venner en kveld i byen (Jansen, 2013, s.33). Derfor er det viktig å vite hvem det er historien blir fortalt til. Historier er ikke bare individuelle konstruksjoner, men et felles produkt av den interaksjonen mellom forskeren og informanten (Jansen, 2013, s.33). Med dette i tankene, er det viktig å reflektere et annen aspekt ved intervjusituasjonen, nemlig at dette er en spesifikk fortellingskontekst med egne begrensninger (Siim, 2016, s. 76). Noen erfaringer er vanskelige å sette ord på, eller de blir ikke presentert for forskeren under intervjuet på grunn av sin intime natur. I tillegg er det noen historier som ikke passer inn i det bildet folk ønsker å presentere av seg selv og sine familier til en utenforstående (Siim, 2016, s. 76).

3.8 Kritiske betraktninger

Her ønsker jeg å nevne forskerens engasjement i temaet det forskes på. Tjora (2021, s. 280) sier at fullstendig nøytralitet kan ikke eksistere. Man bør redegjøre for egen posisjon og engasjement som videre innebærer å forklare hvordan eget personlig engasjement kan prege forskningsarbeidet eller hvordan forskerens egen kunnskap og erfaring brukes i en analyse og diskusjon av resultatene (Tjora, 2021, s.280). Derfor har jeg jobbet aktivt med mine forforståelser og bevisstgjøring rundt hva min motivasjon for oppgaven var. All forståelse er bestemt av en forforståelse (Wormnæs, 1991, gitt etter Dalen, 2004, s. 18). Denne omfatter meninger og oppfatninger forskere har på forhånd i forhold til det fenomenet som skal studeres (Dalen, 2004, s. 18). Her er det viktig å trekke inn sin forforståelse på en slik måte at den åpner for størst mulig forståelse av informantenes opplevelser og uttalelser (Dalen, 2004, s. 18). Jeg var klar over at jeg hadde ganske nær posisjon til både tema og informantene og at

dette kunne påvirke arbeidet med oppgaven. Det at jeg selv kommer fra et land i Balkan, som var politisk involvert i krigen i Bosnia i 90-tallet var viktig å bevisstgjøre. Jeg selv var på en måte vitne til alle disse krigshendelser. Selv om jeg var et ungt barn, husker jeg denne perioden. Jeg husker den sosiopolitiske situasjonen vi levde i, som var direkte konsekvens av bosniakrigen og oppløsningen av Jugoslavia. Jeg var under hele arbeidet med oppgaven klar over dette - at jeg kan stå for nært forskningstema og ikke er «nøytral» og også har tatt hensyn til dette når jeg analyserte intervjuene (Tjora, 2021, s.280). Hermeneutikken understreker at man kan aldri frigjøre seg fra sin forforståelse eller late som om den ikke eksisterer (Skytte, 2008, s. 250). Derfor var jeg klar over mine forforståelser og hvordan de ser ut, og at de kan påvirke både datainnsamling-, intervju- og analysefase. Jeg kan forsikre leseren at jeg hadde et bevisst forhold til dette og at det ikke har påvirket oppgaveskriving i negativ retning. Min relativt nær posisjon til forskningstemaet ser jeg som fordel – den bidro først og fremst til ekstra motivasjon for et spesifikt tema og innsikt i relevante forhold ved det.

3.9 Studiens svakheter

- **Antall informanter.** Forskningen hadde ikke nok informanter i begge generasjoner. Forskningsdesign innebar mellom 3- 5 informanter per generasjon. Samtidig, det må tas hensyn til at denne gruppa av informanter kan defineres som en sårbar gruppe og i arbeid med disse må forskeren være forberedt på problemer med å få satt sammen et utvalg med stor nok variasjon (Dalen, 2004, s. 59). Dalen foreslår videre å tenke annerledes i slike tilfeller, og avvike fra opprinnelige krav til utvalgs sammensetting. Ellers kan ikke prosjektet gjennomføres (Dalen, 2004, s. 59).
- **Intervjuguide.** En annen ting som er viktig å nevne er at intervjuguide skulle være mer enkelt. Guide skulle hatt færre spørsmål og gi enda mere frihet i å svare / fortelle fritt om det informantene selv vil. Jeg skulle også hatt et prøveintervju, hvor jeg kunne «teste» spørsmål, om de er forståelige for informanten, og om de dekker alle områdene jeg ønsket. Samtidig kunne jeg fått verdifulle innspill fra informanten om eventuelle endringer i intervjuguide som skulle foretas før datainnsamling settes i gang.
- **Språk.** Alle intervjuer ble gjennomført på bosnisk, etter eget ønske fra første generasjonen. Med tanke på senere sammenligning av temaer som registreres i tematisk analyse, har jeg bestemt at andre generasjon skal også svare på bosnisk, slik at man kan ha samme utgangspunkt i analysen når det gjelder språket som ble brukt i samtalene.

- **Gruppeintervju med første generasjon.** Utfordring med å være trygg alene i samtalen med intervjueren. For meg var det viktig å ivareta informantens interesse og følelse av å være trygg i intervjusetting. For deres egen opplevelse kunne det vært bedre at vi møttes i deres hjem. Samtidig, mulig at akkurat denne settingen kunne være et hinder for fri samtale og deling av intime opplevelser.
- **Behov for ekstra intervju med første generasjon.** Jeg hadde ikke mulighet til å gjennomføre et til, individuelt intervju med informantene fra første generasjon, med mulighet til å stille supplerende spørsmål.

Kapittel 4 – Presentasjon av funn og diskusjon

I dette kapittelet skal jeg presentere resultater fra tematisk narrativ analyse. I presentasjonen bruker jeg den tematiske metoden (Dalen, 2004) som innebærer at forskeren går ut fra sine hovedområder, og under hvert område prøver å finne sitater som belyser det aktuelle temaet (Dalen, 2004, s. 99). Jeg skal presentere fortellinger fra første generasjon, deretter andre generasjon og til slutt skal jeg prøve å sammenligne temaer på tvers av fortellinger og på tvers av generasjoner. Jeg er interessert i å finne ut om det er noen elementer som er felles og gjennomgående i alle fortellinger eller hos begge generasjoner. Selv om sammenligningsgrunnlag er lite, håper jeg å skissere det som kan være felles i forskjellige fortellinger.

I følge Labov (2013), alle narrativer, inkludert de som handler om livsfare og død, er organisert rundt det som på engelsk heter «the most reportable event». Denne hendelsen kan defineres som den som har minst sannsynlighet til å skje, og samtidig har den største effekt på liv and livets sjanser (Labov, 2013, s. 23). Det er det som narrativ handler om. Og dette er ofte sagt eksplisitt av informanten (Labov, 2013, s. 23).

I min studie, første informant fra første generasjon begynner sin fortelling med akkurat en slik formulering:

«Jeg har blitt utvist. Innen 24 timer måtte jeg dra.»

Det å bli utvist og få ultimatum om å forlate hjem i løpet av neste 24 timer er en hendelse som i et gjennomsnitts liv har veldig liten sannsynlighet til å skje. Samtidig denne hendelsen kan i stor grad påvirke en persons liv og videre utvikling.

Disse formuleringer er også representert i alle andre intervjuer, i begge generasjoner.

MINA

I første intervjuet med første generasjon, har jeg snakket med Mina⁵. På spørsmål om når de har besluttet å flytte fra Bosnia, begynner Mina sin fortelling med å snakke om perioden i livet før krigen. Hun snakker om ny epoke i familiens liv – de har nettopp flyttet inn i ny leilighet, barna har begynt på nye skoler og nytt yrkesfag. De hadde nettopp åpnet butikk og yngste sønnen skulle utdannes i fag slik at han kunne overta jobben i butikk etter hvert:

---

⁵ Alle informantens ekte navn er anonymisert og tildelt pseudonymer

«Vi flyttet inn i ny leilighet kanskje ett år før krigen startet. Jeg hadde tre barn, mann og tre barn. Den eldste sønnen gikk i militærskolen, og etterpå i pilotskolen. Så ble han flyttet til Kroatia, så Bosnia. Da krigen startet, ble han og alle medstudenter tatt til Serbia. Vi bodde i «X⁶». Den yngste sønnen gikk på yrkesskole i «Y⁷». Vi hadde nettopp åpnet en ...butikk i «Y», fordi familien min fra mors side alle drevet med... i «Y». Han ville også være det. Den yngste datteren gikk på skole, 6. klasse. Min mann jobbet i «A⁸», og jeg jobbet i «A» også. Og så startet krig.»

Mina ikke utdyper mer om hva det innebar når «krigen startet», men begynner fort å fortelle om deportasjoner til krigsleier, og at man hadde en arbeidsplikt:

«Ingenting, du går dit, gjør ingenting, kommer hjem igjen. Og så en dag forbød de oss å komme, det kunne vi ikke. Ektemannen mistet jobben også, han jobbet på en nyåpnet fabrikk.»

Tidlig i sin fortelling snakker Mina om noe som kunne defineres som dehumanisering og deretter isolasjon. Ved å ikke kunne jobbe, mister man en viktig del av identiteten sin og mister en del av rettighetene sine. Man er sett som mindre verdt enn andre grupper i samfunnet. Med å miste jobben, er man isolert fra sin menneskelige meningsgivende aktivitet. Ett av de grunnene hvorfor hun ikke utdyper dette, og ikke nevner grunn til deportasjoner og dehumaniseringsprosess, er at hun tar for gitt at jeg, som intervjuer, vet hva de grunnene for dette var. Denne problemstillingen er mer diskutert i kapittelet om metodiske utfordringer ved forskningen.

Ett tema som Mina innfører tidlig og som er gjennomgående, er at hun var opptatt med å redde barna fra krigen, og sende dem til fredelige områder i Bosnia eller naboland Kroatia, hvor krigen hadde ikke begynt på det tidspunktet:

«Skyting hadde startet, startet... krig og det var det. Krigen startet. Jeg visste ikke hva jeg skulle gjøre. Mange dro fra ... (hjembyen deres). Vi hadde begge arbeidsforpliktelser, men på en eller annen måte sa alle "Kom deg ut av X", og jeg hadde ingen egne i hjembyen. Vi er begge født i en annen by. Så klarte jeg å etablere kontakt med broren min i den andre byen, krigen startet i Bosnia, men det var ingen krig der. Det er «Republika Srpska⁹», det er riktig, det var ingen krig. La oss sende barna dit.»

Dette tema er en rød tråd gjennom hele intervjuet. Alle andre hendelser i fortellingen er knyttet opp til dette masternarrativet – at en mor må redde barna sine (fra krigen), sende dem til et trygt sted og helst alle samlet sammen. Dette kan mulig knyttes videre til det som Jansen (2013) skriver om masternarrativer. Historiene skapes og blir meningsfulle fordi de også refererer til noe som er gjenkjennelig for andre. Det disse historiene referer til, er det som blir kalt masternarrativer, masterplots, storylines eller dominerende diskurser (Jansen, 2013, s. 38,

---

⁶ X – pseudonym for hjembyen til Mina og hennes familie

⁷ Y – pseudonym for en annen by i Bosnia og Herzegovina

⁸ A – pseudonym for arbeidsplass

⁹ «**Republika Srpska**» er en av to delstater i Bosnia-Hercegovina. Den offisielle betegnelsen på norsk er Den bosniske serberrepublikk (kilde: <https://snl.no>)

gitt etter Bamberg, 2004; Søndergaard, 2000). Frønes (2001) kaller dem for dominerende narrativer. Masternarrativ i Minas fortelling er kjærlighet og omsorg for egne barn og mors ønske om å redde dem.

Mina forteller mye og detaljert om hvordan «veien til frihet» så ut for alle hennes tre barn. Barna var på forskjellige steder og ble flyttet til forskjellige områder/land. Denne fortellingen presenteres kronologisk. Selv om Mina ikke gir opp datoer, år, eller andre tidsmarkører, **plotten** utvikles fra begynnelsen, via midten og til slutten. Dette er et av hovedkjennetegn ved narrativer.

På denne veien har mange mennesker hjulpet Mina – naboer, venner, familiemedlemmer, men også ukjente mennesker, fra motparten - de som i bosniske krigen var, utfra Minas etniske og religiøse tilhørighet, definert som «fiender». Mina selv ikke definerer andre mennesker på slik måte, men navnene deres og posisjon de hadde i krigen, tilsier at de var på motpartens side:

«Og den yngre sønnen gikk på skolen med en gutt, faren hans var en militærperson, en general.

Og han sa to måneder før det begynte, sa sønnen: "Mamma, han (gutt) flytter til ...(Serbia), han spør meg om å reise til (Serbia) også."

"Hva slags (Serbia), hvorfor skal du til dit?! Nei."

"Vel, mamma, kom igjen, han ber meg, og faren hans sa at det er greit."

Men de har virkelig kom overens. De var gode venner. Vi kjente ikke hverandre, kun «god dag - god dag». Han bodde i nabobygning.

Og gutten flyttet, og han ringer sønnen min fra (Serbia).

Nå skyter de allerede i «X». Forferdelig, du kan ingenting, vi var i kjellerne.

Han gutten kaller sønnen min «(Navn), kom til (Serbia)".

Sønnen spør: "Hvordan skal jeg komme dit?"

"Min far ordner alt, bare si ja." Og faren hans var i den nordlige leiren¹⁰. Hvordan kunne jeg?

"Tante Mina, vær så snill, la (sønnen) gå, hans søster kan også, men la han gå".

Det kan jeg heller ikke, det er ingen måte.

Vel, det er så mange ... og faren hans ringte meg, han presenterte seg ikke.

"Sønnen min ringte deg» og jeg bare...

«Er du klar for at barna dine skal forlate X?"

Jeg sa: "Hvem snakker jeg med?"

«Du vet godt hvem du snakker med. Jeg kan ikke presentere meg»

"Og du, er du også klar til å gå?"

Jeg sa «Nei, vi har arbeidsplikt».

Han sa, "Frue, du har to timer til å tenke. Hvis du vil, kan du også forlate X.»

Og jeg sier til mannen min: "Hva skal vi gjøre?"

Han sier... og alle barna har allerede forlatt bygget, på en organisert måte, slik at barna reiser gjennom ambassader av noe slag. Barnas ambassade.

Jeg var klar til å sende dem et sted gjennom Kroatia, jeg vet ikke, et sted. Jeg spurte, men sønnen min var 6 år eldre enn datteren min, og kunne ikke reise sammen. Jeg måtte skille dem. Jeg vil ikke skille barna.

Så jeg kunne ikke sende barna mine hvor som helst. Og hva skal vi gjøre, la oss sende dem til «G».

Vi skal sende dem til «L», søsteren min er i «L», de vil i hvert fall være trygge der.

---

¹⁰ Denne mannen var general i militær og posisjonert i «Den nordlige leieren», som ved begynnelsen av krigen i Bosnia-Hercegovina var en militærleir av den jugoslaviske folkehæren (JNA). Senere i 1992, ble den overtatt av kroatisk styrker og til krigens slutt ble den kroatisk militærleir (kilde: <https://snl.no>)

Jeg vet at det er ingen krig der. Og så bestemmer vi oss for det.
Han (generalen) sier, da jeg ringte, sa han først "la meg snakke med mannen din".
Han snakker med mannen min, og mannen min sier «vi er klare for at barna skal gå, men ikke vi».
Men hvordan, vi er i X... bygningen var i nærheten av broen, og den broen var allerede blokkert.
Alle broer ble ødelagt ... (*sukk og pause*). Og så angrep den serbiske hæren, fra venstre. Og vi visste ikke hvordan vi skulle få barn ut... broen ble minelagt. Han (generalen) sier «Vi skal stoppe skytingen, slik at dere kan få barna over broen. Bilen venter på dem, er det bare barna som skal dra?" "Bare barn".
«Vi skal frakte barna til (Serbia) med helikopter», sier han. «De skal da videre fra (Serbia) til «L» (by i Bosnia). Og de blir overlevert til den som skal ta imot dem. Kjære, ikke bekymre deg, det er som om de er mine egne barn. Hvis du vil, kan de bo hos meg. Hvis du vil ikke...»
Vi sa: "vi vil ikke det, bare redd barna våre, det er ingen krig der."
Og så dro vi, og jeg fikk ikke sagt det til noen.
Jeg ser mannen min og to barn drar, og jeg vet ikke om de noen ganger skal komme tilbake.
Du kan forestille deg hvordan det var. Jeg skrek, jeg dro ut håret, men jeg måtte ikke si det til noen.»

I denne delen av intervjuet kan man identifisere ett av flere undertemaer. Ett av dem er godt illustrert med setningen: «Vi skal stoppe skytingen, slik at dere kan få barna over broen.» Denne viser til **absurd** som krigen bar fram, at en hære stopper skytingen, slik at barna fra motpartenes side kan transporteres til et trygt sted.

Tema som Mina oftest og lenge snakker om, og som er innvevd i hele fortellingen er «**krig**». Jeg velger å se på denne som *script* – som finnes i alle kollektive fortellinger og som tilsier hvordan handlinger skal gjennomføres og organiseres (Jansen, 2013). Dette kan også defineres som hovedtema, med flere undertemaer:

- a) **Redde barn/være sammen med barn** – Mina forteller om flere hendelser hvor barna ble gjemt, sendt fra hjembyen, fraktet til andre steder med hjelp av Minas nettverk og familie. En sterk fortelling om hvordan det var etter at alle tre barn ble spredt på forskjellige steder i landet (og utenfor landet) er presentert i neste avsnitt:

«Jeg var helt gal, jeg var ... Bare barna mine. Alle vegger...Jeg tegnet dem på veggene hjemme. Jeg kunne ikke huske deres ansikter. Ikke ansiktene deres. Tre barn, på tre sider. Jeg ønsket å hente barna, fordi da stoppet skytingen, det var forsoning, serberne trakk seg tilbake. Det var den ene gangen ...forsoning. Men, du kunne ikke komme ut av byen. Og jeg får beskjed fra hovedkvarteret, at vi kan gå ut av byen. De sa 'det var en kvinne i 7. etasje, nesten sinnssyk. Tre barn, og hun vet ikke hvor de er.'»

- **Det gjelder andre regler og lover i krigen - unntakstilstand**; krigen forandrer mennesker på godt og vondt; menneskes liv som «krigsvaluta»; brudd fra hverdagslivet og «normalen». Dette tema kan også knyttes til forrige temaet, i form av at man bryter reglene og normer som gjelder innenfor gjeldende «script» for å gjennomføre det man ønsker – i Minas tilfelle redde barn/være sammen med sine barn:

«Da vi ankom (byen), ble vi stoppet av militærpolitiet. De så på vårt bilskilt. (Som hadde navn av hjembyen deres i seg).

«Hvor skal dere?»

Jeg sier bare: "Jeg skal hente barna mine."

"Vel, frue, hvor er barna dine?" "I ...(byen).»

"Vel, hvordan skal du komme til ...(byen)?"

Jeg sier: «Vel, det er bare over elva.»

"Vel, frue, det kan du ikke."

Mannen min sier bare «Hold kjeft», og det kunne jeg ikke. Jeg går, og det er det. Jeg skal hente barna mine.

Og han sier: "Vel, frue, hvor skal du være?"

"Vel, på hotellet."

"Frue, det er krig, det finnes ikke noe hotell, ikke noe hotell."

Og så de tar oss i politibilen, og drar til politiet. Og så sitter vi der, jeg går opp og ned og *knuser*¹¹ fingrene mine, hva vet jeg, hva kommer til å skje. Den politimannen som sitter sier: "Frue, hvis du ikke er skyldig, er det ingenting å være redd for." Hvorfor skal jeg være skyldig, jeg skal hente barna mine?!"

Denne delen av Minas fortelling kan man se i lys av en **nøkkelfortelling**: Det er krig og andre regler gjelder. Men ikke for en mor. Hun har bestemt seg for å hente barna sine, uansett hva som skjer på denne veien. Stengte veier åpner foran henne og kollapsede broer blir reparert. Fienden forsvinner. En mor har bestemt seg for å hente barna sine og tar dem med hjem. En nøkkelfortelling om mors kjærlighet og hennes forpliktelse og engasjement til å redde barna og være sammen med dem uansett hva som skjer på veien og hvilke hindrer hun kommer til å møte.

I neste delen av intervjuet forteller Mina at de fant ut på politistasjon at politimannen og Mina og hennes mann hadde felles bekjente – Minas svoger og hans familie. En person fra den familien har jobbet i politiet og samtidig hjulpet folk til å flukte fra Bosnia til Kroatia. Dette førte til at Mina og mannen ble sluppet slik at de kunne fortsette sin reise og hente de to yngste barna som på den tiden bodde hos Minas søster.

Under denne delen av fortellingen sier Mina flere ganger «**kunne du tenke deg at det var slik tilfeldighet; tenk på det!**» og virker glad for at situasjonen løste seg på en positiv måte. Mina bruker evalueringer i sin fortelling. Hun gir sine meninger om hendelsen, og selv om hun ikke uttaler det, hennes evaluering av situasjons utfall viser at hun samtidig reflekterer om alternative utfall som kunne ha skjedd: for eksempel at kjennskap til disse felles bekjente ikke var en positiv ting, og at Mina og mannen kunne vært «straffet» for denne kjennskapen og stoppet i sin reise, eller at politimann og Mina ikke hadde noen felles punkter. Mina evaluerer

---

¹¹ Utrykk for å være spent, redd eller nervøs

flere ganger under intervjuet hendelser hun snakker om og deres utfall. Ofte kommenterer hun det med: «kan du tenke deg det?»

Gjennom hele fortellingen er det synlig at grunnen til flere positive utfall under krigen er bundet i disse «tilfeldigheter» hun snakker om. Det er flere eksempler i hennes intervju: naboer som gjemmer yngste sønnen i sin leilighet rett før militær kommer for å hente han og tar ham til krigsleir; naboer/familie som gjemmer barn under trappa slik at serbere kan ikke finne dem og ta dem; osv. Denne delen av Minas fortelling gjenspeiler hennes syn på verden – hendelsene er på en eller annen måte forhåndsbestemt, og det var skjebnen som ville at disse positive tilfeldigheter løser situasjonens utfall. Dette synet på verden er fremtredende til stede i historien til andregenerasjon, Minas datter Sara.

Neste tema i Minas fortelling som hun gir flere eksempler på, er definert som **medmenneskelighet /solidaritet** – hjelp av andre mennesker som i bosniske krigen var «fiender» (motparten); tilfeldigheter som redder liv; felles bekjente som var på ulike sider av krigen; mennesker er enten gode eller onde («mennesker og umennesker»). Mina forteller om en hendelse før selve flukt til Norge, da hun måtte forlate hjembyen alene. Yngste sønnen var allerede sendt ut av Bosnia i kroatisk militæruniform (motpartens uniform) av sin gode venn som var også i «motpartenes militær». Datteren ble sendt via en serbisk bekjent (som var grensesjef) til hans mor i fredelig område i Bosnia:

«Så den andre naboen, han var sjefen på grensen.

Han sier: «Mina, gi meg (datteren), la meg ta henne til mammaen min. Hun bor i (Herzegovina¹²). Hun kommer til å være hos mammaen min, og jeg skal levere henne dit. Hvis du ikke vil dra selv sammen med henne.»

Det ville jeg ikke.

Jeg vet ikke hvorfor jeg ikke ville.

Hvor skal jeg, hvor skal jeg, hvorfor skal jeg?

Jeg har nettopp flyttet inn i leiligheten.

Han tok (datteren) ut, og så etter 8 dager har jeg også flyttet ut.»

Og så fortsetter hun:

«(Naboen) sa: "Mina, du må også gå. Jeg kan ikke beskytte deg lenger, du må.» Og så tar han meg med til bussen, jeg kunne ikke gjøre det alene, jeg skulle ikke ha gått alene. Han tar meg med til bussen og forteller til sjåføren: "Vær forsiktig, hun skal til (en by). Da jeg kom til grensen, så de på brevet jeg hadde med. Da måtte du ha en sånn kvittering "Jeg drar, og jeg forlater det og det ..." Jeg hadde det. Der sto navnet mitt og datter sitt.

«Hvor er barnet ditt?» Jeg sa: "(sjefen på grensa) har tatt henne." Jeg sa: "Han har gjort det." «Hvem?» Så jeg sa: "Sjefen din." «Hvilken (sjef)?! Gå tilbake.» Tilbake til grensen igjen.

Og nå må jeg det. Det er en mil unna, kanskje to, jeg vet ikke.

Så jeg sa: "Vil du vente på meg, sjåfør?" Han sa: "Jeg venter på deg."

---

¹² Fredelig område av Bosnia og Herzegovina som var ikke rammet med krigen

Jeg mener virkelig, det kan aldri glemmes.. Hva slags mennesker ... og umennesker.
Alle mennesker og umennesker.
Og jeg løper, jeg løper dit.
Og når jeg kommer til grensen, faller jeg. Jeg orket ikke mer. Og han sier «hva er det»,
Jeg sa: «Ta meg tilbake.» Jeg sa: «Du må slette datteren min, hun har allerede dratt.» ...

Ut fra Minas fortelling kommer det fram at mennesker i hennes verden og etter hennes oppfatning deles utfra handlinger de utfører: de er enten gode eller dårlige/onde. Disse verdier står høyest i Minas verdisystem. Mennesker er ikke sett som muslimer, katolikker eller ortodokse, de er enten gode eller dårlige mennesker – «umennesker» som hun sier. Hoveddeterminantene i bosniske krigen, som førte til konflikter, drap, etnisk rensning og krig, var nemlig religion og nasjonalitet. Men Minas fortelling er ikke preget av disse.

- **Død/frykt fra døden** – flere ganger i sine fortellinger snakker Mina om døden som var til stede som en potensiell fare i deres liv. I fortellinger hvor hun beskriver hvordan hun eller andre har gjemt barna hennes, er forestilling om døden subtil, men alltid til stede. Noen ganger er den tydelig beskrevet, og noen ganger er den kjent fra konteksten:

« ... Da kom naboen en kveld og sa at de skal komme for å hente dem (barn). Det var en til nabo der. Og jeg ber henne om å ta datteren og gjemme henne. Hun sier: «Jeg kan ikke.» Jeg visste ikke hva jeg skulle gjøre. Jeg ga (datteren) to sovepiller. Og jeg tok tre-fire underbukser på henne og jeg sier «Lille venn, hvis de tar mamma bort om natten, kommer du ned...» Jeg rettet opp sengen, tok ut madrassen. Da hun tok pillene, justert jeg sengen og lagt henne ned i sengeramme. Det så ut som om det ikke var noen i sengen. Hun sov. Og jeg satt ved intercomen og lyttet»....

I denne delen av intervjuet, var det vanskelig for meg som intervjueren å ikke spørre om mer detaljer – hvorfor kledde hun datteren i to par truser; hva tenkte hun på i dette øyeblikket; hvordan tenkte hun at datteren skal overleve og redde seg hvis mor blir tatt. Jeg valgte å ikke stille oppfølgingsspørsmål, men i stedet la Mina fortelle det hun selv ønsket.

Hun forteller videre om sitt møte med potensiell død og hva hun tenkte og følte da:

«...Og naboen sier: «Mina, det kommer en lastebil.» Jeg var ferdig. Jeg gikk inn i rommet, Jeg skulle gi et kyss til (datteren). Hun er helt gjennomsvett, hun sover.
Jeg er klar nå.
Men de dreper ikke, de bare tar mennesker i en lastebil, og de bringer dem til broen og lar dem gå til andre siden. Og da begynner de å skyte på hverandre (motpartenes side), og det er natten, og hvem som klarer å redde seg, redder seg ...
Det var mennesker som lå døde på broen i dagevis.
Uansett, det var skyting, det var skyting, og naboen kom inn og sa: «Mina, det ser ut som de tar en og en ut av leilighetene og dreper.» Og så hører jeg bråk.
Men interessant nok, hvordan man forsoner seg med det.

Jeg ble automatisk...Jeg var ikke redd lenger, jeg var ingenting.
Jeg går.
Jeg låste opp døren og satte meg ned.
Ved døren.
Jeg vet at ungen min er der, og jeg går.»

- **Kamp i seg selv om valgene man skal ta** – flykte eller bli igjen, la barna reise alene reise eller med barna? Gjemme barna for fiender. Mina forteller ved flere anledninger om de gangene hun ville ikke forlate hjembyen sin, i begynnelsen av krigen, og så at hun begynte å vurdere det, men ville ikke forlate barna eller bli separert fra dem. Hvis de måtte sendes alene ut fra byen, hun ville helst at de reiser sammen. Flere ganger hun også nevner at hun så ikke poenget i å forlate huset, og sier her implisitt at hun tenkte at det skal ikke bli så alvorlig, at krigen skal slutte før det bli nødvendig å flytte hjemmefra.
- **Det tause** – under dette tema har jeg kategorisert deler i fortellingen som ikke ble fortalt, eller ikke forklart videre. Her finnes det eksempler hvor Mina både nevner ting, og så ikke utdyper det som ble sagt, og ting hun selv definerer som taushet:

«Dette er min historie.
Og barna ... Jeg er ikke mye .... Jeg skrev dagbok.
Jeg visste ikke at de fant den, så leste de den.
De har lest noe, men jeg også klarte å skjule noe slik at de ikke leste det.
Jeg kunne ikke skrive alt.»

Her sier Mina tydelig at det finnes ting som ikke er fortalt i det hele tatt, og ikke skrevet ned heller. På en måte visste Mina at noen kunne finne den dagboken hun skrevet, og valgte å ikke skrive alt hun opplevde. Denne handlingen kan fortolkes som en beskyttende strategi (Dalgaard og Montgomery, 2015; gitt tetter Bloch, 2018, s. 649). Mina har valgt å ikke fortelle og ikke skrive fordi hun ville beskytte sine barn, eller kanskje mannen eller andre familiemedlemmer. Det vet lytteren ikke. Denne kan diskuteres videre i lys av begrepet «**beskyttende taushet**» (eng. «protective silence»), som Siim (2016, s. 81) referer til i sin forskning: foreldrenes ønske om å beskytte barna fra negative minner eller følelser, og ønske om å bringe frem positive historier. Grunner til å tie om visse opplevelser kan inkludere et behov for å beskytte andre ved å «holde dem i mørket» (Siim, 2016, s. 85). I tillegg ønsker ikke mennesker å belaste sine kjære med negative følelser, eller foretrekker å glemme negative opplevelser. Taushet kan imidlertid ikke antas å være et rom for å glemme: kulturelle stillheter betyr ikke nødvendigvis at begivenhetene blir glemt. Snarere kan stillhet illustrere at

det er noe der, men ordene for å formidle det mangler (Korjonen-Kuusipuro & Kuusisto Arponen, 2012, gitt etter Siim, 2016, s. 85).

Det tause er også synlig i andre deler av Minas fortelling, når hun nevner ting med en anelse om det som eventuelt har skjedd, men så ikke utdyper det videre. Her snakker hun om sin eldste sønn, som var krigsfanger, fordi han nektet å kjempe i bosniakrigen. Han var sendt til militærfengsel i Serbia og har blitt sluppet ut etter noen år. Mina og mannen hennes har gått rettens vei for å få sønnen frikjent:

«Så da han kom ut av fengselet, hadde han ingen dokumenter, nei, de kansellerte alle dokumentene hans. Hadde ingen utreisevisum, kan ikke komme seg ut ingen utreisevisum. På en eller annen måte lyktes vi igjen gjennom den norske ambassaden og fått han hit. Da han kom, kjente jeg ham ikke.»

Hun sier ikke mer om det hva betydde det for henne å ikke kjenne ham igjen. Mener hun her på utseende eller på hans psykisk- og helsetilstand? Det vet lytteren ikke. Men måten Mina snakker på og velger å ikke si mer om dette, kan tyde på at hun ønsker først og fremst å beskytte seg selv fra dette minnet og kommer rask på fortelling om hvordan det går med han nå (bringer fram det positive):

«Nå er han gift, har to barn, ...herlig»

Mina også forteller om en episode da datteren var gjemt hos onkelen sin og hans naboer. Her finnes også deler av fortellingen som er utydelige og ikke ferdig fortalt. Disse kan igjen tyde på taushet og behov for å beskytte både seg selv og andre fra vonde opplevelser og vonde minner:

...«Og (datteren) før det, da hun kom fra Bosnia, hennes hår falt av, hårbiter falt av. De gikk inn der... (*sukk*) de, de, jeg vet ikke hva de het...noen «chetniks¹³», hva vet jeg... Det var sju av dem, og en nabo reddet dem¹⁴...»

... «Og broren min gjemte også (sønnen) og (datteren) under trappa på ett sted. Fordi han hadde familie, og barn og en svigerdatter og tre barn, og moren sin. Han kunne ikke gjemme dem, fordi da ville chetniks spørre hvem de var...Og de kom, svingende med våpen, og han sendte barna til naboen sin og reddet dem på den måten. Og hvordan han holdt hånden over datterens munn, hun holdt på å kveles for å ikke gråte. Jeg vet ikke... Og så kom vi og hentet dem. Da vi kom hjem og hun badet seg, hun skriker "Mamma, mamma, kom og se". Hun holdte hårstrå i hendene sine. Hun mistet all håret. Hun var helt skallet. Av stress. Og vi klarte å ta henne til legen, som sa: «Det ordner seg. Håret hennes skal vokse igjen.» Og håret kom tilbake, men hun ble aldri...»

---

¹³ Bosnisk: «četnici» - mange serbiske paramilitære kalte seg "chetniks". Begrepet kommer fra geriljagruppe under andre verdenskrig i Jugoslavia. Under bosniske krigen, serbiske høyrenasjonalistiske militærfløyen ble kjent som "chetniks" og mottok våpen fra den jugoslaviske folkehæren (JNA) og serbisk politi. (Kilde: <https://wikipedia.org>)

¹⁴ Barna hennes

Her referer hun til at datteren ble endret etter denne traumatiske opplevelsen, og tyder på at hun ble aldri den gamle Sara igjen.

I lys av begrepene «liminalitet» og «communitas», forteller Mina i en del om tilhørighet til nabolaget og hvordan har de hjulpet hverandre og støttet og beskyttet hverandre, uansett hvilken nasjonalitet man var:

«Det var flere av dem, det var også muslimer, jeg var ikke alene. Det var flere. Vi var fra alle nasjoner. Vi beskyttet hverandre. Vi var sammen i kjelleren i 6 måneder, og som en, vi delte alt.»

Communitas refererer til en opplevelse av fellesskap som oppstår mellom en gruppe mennesker når deres liv sammen oppnår en felles, gjensidig mening (Bye, 2022). Dette er et av de begrepene som sosialantropolog Victor Turner beskrev, og som står opp mot «liminalitet». Communitas refererer eksplisitt til sosiale relasjoner som oppstår mellom og på tvers av sosiale aktører. Communitas overstiger den fysiske betingelsen for det å være eller å inngå i et fellesskap, og kan oppstå som et resultat av mange ulike omstendigheter (Bye, 2022). Minas fortelling hvordan en gruppe holdte seg sammen og delte alle opplevelser på godt og vondt, kan defineres som communitas. Mellom medlemmer av denne gruppa oppstår sosiale relasjoner på tvers av nasjoner og religioner. Det var en helt motsetning til krigen selv.

En annen tema som er identifisert og som er synlig gjennom hele intervjuet er **familie**, og viktigheten av familien. Dette er høyeste verdi Mina har. Hun definerer seg selv som rik person, fordi hun har så stor familie, barn og barnebarn.

«...nå er jeg rikere... Jeg er fattigere for mannen min, og jeg er rikere enn noen gang. Jeg har 3 barn og 7 barnebarn. Og jeg sier, vi er 15 i familien. Er ikke det rikdom? Jeg har en søster her og hennes familie, jeg har en bror i Bosnia og hans familie, jeg har en søster i Kroatia og hennes familie. Andre søsken, vi var 7 stykker. Jeg har barna deres over hele verden. Jeg er rik. Bare litt helse og så er det det.»

Her kan det oppfattes som om livet i seg selv er det viktigste man har. Livet og familie. Dette er også verdier som er synlige i andregenerasjons fortelling.

Minas fortelling kommer tilbake til begynnelsen av historien - hele familien er "sammen" igjen. Det er en lykkelig slutt. Livet går sin vanlige vei, selv om det er et annet land og dermed et annet liv. Det vanlige er annerledes, men Mina ikke snakker om det.

Avslutningsvis, poengterer hun:

Jeg tror at dette er min historie. Jeg er lykkelig i Norge, det kan jeg si.
I begynnelsen ba mannen meg om å flytte tilbake til Bosnia.
Jeg sa til ham: "Nei. Min plass er der hvor barna mine er.
Jeg vil helst lengte etter landet mitt, så kan jeg dra dit når jeg kan, enn å lengte etter barna mine.»

Mina vurderer at det er bedre at hun har nostalgi for landet sitt enn nostalgi for sine barn.

I Minas historie nevnes det veldig lite om livet i Norge, og hvordan har det vært i den første perioden da familien bodde i asylmottak. Hennes fortelling er sterkt preget av krigen og mens hun forteller, får man inntrykk at hun er tilbake i Bosnia, midt i krigen og at disse hendelsene skjer akkurat her og nå. Mina viser en sterk innlevelse i sin fortelling.

SARA, andre generasjon

Sara er yngste av 3 Minas barn, og har to eldre brødre. Hun var 13 år da de flyktet fra Bosnia og begynner sin fortelling med mest rapporterende hendelse, slik som første generasjon, hennes mor gjorde:

«Vel, vet du hva, jeg var et barn, så det spørsmålet kunne best besvares av foreldrene mine. Men jeg tror det var på slutten av 1993, ikke slutten, men høsten 1993, altså etter at pappa for andre gang ble tatt til krigsleir og truet med død, da bestemte mamma og pappa seg.»

Hun begynner fortellingen med å nevne hendelsen som har liten sannsynlighet til å skje gjennom en persons liv, nemlig å bli tatt til leieren og at man får dødstrusler.

Hovedtema i Saras fortelling er viktigheten av **å lage gode minner** (gode minner for seg selv og andre). Det er det man husker, og det er det som er verdt å leve for. Disse gode minner som gjenfortelles fra første til andre generasjon, og som hun videre forteller til sine barn (tredje generasjon). Gode minner er det som redder liv og som du sitter igjen med på slutten av dagen. Det er det man liker å høre om, og liker å fortelle om.

Her kan man også finne «**til tross for**» **narrativ konfigurering**, som tilsier at selv om hun har opplevd grusomme og vonde ting i krigen som hun selv ikke husker, er livet verdt å leve, og det er gode minner hun husker og gjenforteller til neste generasjon. Til tross for det som skjedde, så holder Sara seg til de gode og positive minner hun har.

Dominerende fortelling i Saras historie er "Jeg har ikke minner om det, men jeg vet fra historier som andre fortalte meg..." Her har andres fortellinger hatt funksjon til å kompensere for de originale minnene, som ikke eksisterer / er blokkert. Hennes fortelling handler om at

hun "husker" sitt eget liv ved hjelp av minner og historier hun hørte fra andre mennesker i sin familie.

Det er til sammen 12 svar fra Sara hvor hun sier at hun ikke husker den perioden jeg spør om, eller at hun ikke har minner om det:

«Veldig svak, hvordan skal jeg si det, jeg har store hull i hukommelsen, blokkeringer osv. Typisk PTSD. Og dette, det jeg prøvde mange ganger, både med psykologer og psykiatere, spesielt i begynnelsen, men det er rett og slett det. Jeg antar at sinnet, jeg antar at noen sinn beskytter seg selv på den måten og ikke lar å bli skadet til en viss grense. Så, sinnet beskytter seg sånn og jeg blokkerte det rett og slett, så jeg har stort sett noen svake minner. Jeg vet for eksempel at jeg spilte (idrett), fordi jeg spilte (idrett) under granater. Jeg husker det liksom, men jeg vet mer fra historiene andre fortalte meg.»

Det kommer veldig tydelig fram i intervju med Sara, at hennes minner om livet før krigen og første perioden under krigen, samt flukt til Norge, er minner hun ikke har. De er enten glemt, eller slettet, blokkert for å beskytte henne, som hun selv sier. Om en periode i sitt liv vet hun kun via historier og fortellinger «de andre» fortalte henne:

«Nei. Jeg vet fra historien, for vi dro til...hvordan å si det, vi dro delt, først dro faren min med hjelp av en nabo, så dro broren min, naboen hjalp ham også, så da dro jeg alene med buss, sammen med noen av min mors venner, men mamma skulle komme. Og jeg vet fra fortellinger at jeg ventet lenge på min mor på busstasjonen, fordi de skapte problemer for henne fordi hun hadde bildet mitt i passet sitt, og jeg var sammen med henne. Men det husker jeg ikke.»

Her kjenner vi igjen historien Mina også fortalte, om reisen uten datteren og at hun måtte tilbake til grensen for å få endret informasjon i dokumentene hennes.

Første minner som går tilbake til denne perioden, er svake minner om at Sara drev med idretten i Kroatia, hvor de flyttet etter at de kom ut av Bosnia:

«Men jeg husker, og det var flere måneder senere, at jeg spilte (idrett) i Kroatia (*smil*). Det var igjen mange måneder senere. Jeg husker det. Men før det var vi i ... (en annen by i Kroatia), med min mors bror, det husker jeg ikke. Hun fortalte meg at han ville kjøpe meg en gave og at jeg valgte «Sebago» sko. Lysebrune. Regnsko. Og det husker jeg ikke.

Jeg har noen...for eksempel Chris Reas sin sang "Sommernight" tror den heter, jeg husker det gjennom «tåke», i et eller annet positivt bilde, at jeg reiser til stranda, til sjøen. I Kroatia. Det var etter at vi forlot Bosnia.»

Frønes (2001) sier at hendelser og begivenheter plasseres blant andre hendelser i tid og rom. Fortellingene organiserer fortiden ved å knytte begivenhetene sammen og gi den mening og sammenheng (Frønes, 2001, s.134). Når man ikke har disse minner om hendelser i fortiden, som man kan henge andre hendelser eller begivenheter på, da blir det utfordrende å skape fortellingen om det som skjedde under en bestemt periode i fortiden.

Siim (2016, s. 80) sier at triste og på en eller annen måte uønskede eller upassende familieopplevelser kan viskes ut av hukommelsen og det kan være vanskelig å skille mellom taushet og utilsiktet glemsel.

Sara husker ikke perioden da de bestemte å reise til Norge, og ikke den første perioden i Norge heller. Under fortellingen, sier hun mange ganger at hun ikke husker det selv, men at andre har fortalt det til henne. Første minnet hennes om Norge er om en jakke hun kjøpte:

«Jeg vet ikke engang hvordan hun (mor) bestemte seg for det og hvem hun var enig med, men vi kom til Norge. Men det husker jeg heller ikke. Den første situasjonen jeg husker i Norge er på et kjøpesenter hvor jeg kjøpte en lilla «parajumpers» jakke. Det er det jeg husker.»

Om sitt første møte med Norge som hun husker, forteller Sara:

«Det eneste er at, siden jeg forteller deg at jeg har enorme hull og hukommelsestap, jeg husker og jeg vet at perioden i leiren i Norge var veldig vanskelig. Den forandringen i livet, fordi jeg var vant til et helt annet liv, i et helt annet tempo, varmere klima, en dag full av aktiviteter, venner og nå...du kommer til skogen, hvor de kaster deg i fjellet, i mørket, i vinteren, men jammen fikk vi skipass, da kunne vi stå på ski hele dagen. De aktivitetene var så fine. Men jeg husker at det var veldig vanskelig for meg å tilpasse seg alt dette og vi hadde det vanskelig spesielt med den sosiale delen. Jeg husker for eksempel ikke, men jeg vet fra historier at vi bodde i en ettromsleilighet. Kun stue. Meg, mamma, pappa. Stue med kjøkken og separat bad. Og jeg ser det bare ikke. Jeg kan ikke se hvor jeg sov. Og vi var der lenge. Jeg vet bare ikke.»

Sara gir her en kontrast av det livet hun levde og livet hun bli «kastet til» livet i Norge. Hun velger å fokusere seg på gode minner fra den perioden, og der skiller seg ut et gratis skipass som gjør hverdagen utholdelig. Hun forteller videre at siden hun var og er veldig sosial, fant hun seg fort barn hun kunne være sammen med og gå på ski. Siden hun drev med idretten i hjemlandet, fikk hun sjans til å fortsette med samme idretten i Norge:

«Jeg fikk til og med muligheten til å spille i ...(idrettsklubb) og det viste seg å være veldig lukrativt, fordi jeg har også fått en sponsor. Veldig fort. Så jeg hang jeg der på idrettsbanen i 24 timer i døgnet.»

Idretten viste seg å være rød tråd for Saras liv før og etter krigen, før og etter Norge. Det var idretten som ga hennes liv mening, og eneste gjenkjennbar ting fra det gamle livet i Bosnia.

Hun fortsetter med å fortelle hvor suksessfull hun var og hvordan endte det:

« Ja, jeg spilte...(idretten), selvfølgelig. Det husker jeg ikke, jeg husker ikke akkurat de øyeblikkene, men jeg vet fra historier andre fortalte, at jeg hadde en sponsor og jeg slo alle her, jeg ledet ligaen og jeg skulle reise et sted til (utlandet). Sponsoren var villig til å betale meg, og betale opphold for mamma og pappa også, sammen med meg i (utlandet). Men i det øyeblikket, i den perioden havnet broren min i fengsel, det var slik det hele skjedde, og både mamma og pappa sa «nei» og så vet jeg at jeg sluttet å spille for en stund og så begynte jeg igjen. Men ikke i den forstand at jeg en gang hadde målet om å spille internasjonal (*smil*). Og etter at jeg ble uteksaminert fra universitetet, fikk jobb, så gikk jeg på trenerkurs og jobbet som trener. Nå i det siste, har jeg ikke jobbet som trener på noen år, fordi jeg klarer det ikke. Det passer ikke med klokkeslett og min jobb og familielivet.»

Her finner man arv av førstegenerasjons dominerende fortelling, som direkte påvirket Saras liv og idrettskarriere. Førstegenerasjons dominerende narrativ om familien og barna, som høyeste verdi, har ført foreldrene til å si «nei» til Saras drøm om å bli profesjonell

idrettsutøver. Her kan man også identifisere en «Hvis bare-konfigurering» som Jansen (2013, s. 92) snakker om. Denne konfigurering er historie som forteller om det som kunne ha vært annerledes hvis bare betingelsene hadde vært annerledes. Historien forteller ikke nødvendigvis om hvordan ting hadde vært annerledes. Det ligger en implisitt forståelse om at resultatet hadde vært annerledes og bedre enn det som er tilfellet i dag (Jansen, 2013, s. 92). I Saras tilfellet, dette narrative kunne høre sånn ut: «*Hvis bare mamma og pappa hadde sagt «ja» til å reise til utlandet, hadde jeg vært en profesjonell internasjonal idrettsutøver*». Jansen sier at hovedpersonens bidrag blir her «å tåle og å holde ut» heller enn å endre, og det innebærer også at historiene bidrar til å frata fortelleren skyld og ansvar (Jansen, 2013, s.92) og det er akkurat det som kommer implisitt fram i Saras fortelling.

Sara forteller at førstegenerasjonen fortalte mest om gode minner både før og under krigen og fra første perioden i Norge. De gjenfortalte om positive opplevelser og morsomme historier:

«De nevnes selvfølgelig, det nevnes reisen til Norge, noen hendelser i leiren er nevnt, noen anekdoter, mest positive ting. For å være ærlig, jeg husker mest positive ting. Men vi snakker også om mest positive ting.»

Her lager Sara et klart skille mellom «å huske» og «å snakke», og i begge tilfeller familien referer familien til positive ting fra fortiden.

Sara snakker flere ganger om forskjellen mellom Bosnia og Norge, og hva er det som hun savner og mangler i Norge:

... «fra jeg var sytten, dro jeg til Bosnia. Og hvert år reiste jeg dit, bortsett fra denne koronaperioden, vi reiste ikke dit i ett år. Og vi tar barna våre dit.

Den sosiale delen, men den er også veldig knyttet til mindre miljøer, til familien, til mindre byer, hvordan kan jeg fortelle deg, du kommer til ditt hjem.

Her har jeg bodd i seksten, sytten år her på (navn på bostedet). Jeg kan passere hundre tusen ganger her uten å møte noen jeg kjenner. Noe som er veldig merkelig. Noe som er veldig merkelig.

Dette kan ikke skje i Bosnia. I store byer kanskje, men ikke i mindre byer. Så...at...vi verdsetter den sosiale delen»...

På spørsmål om hva hun gjør i fritiden, og hvordan vil hun i dag beskrive seg selv, begynner Sara fortelling med å nevne mange roller hun innehar:

«Jeg har mange roller i livet mitt. For det første er mors rolle viktig, da kone, datter, søster, venninne, kusine, osv. Jeg er selvfølgelig opptatt av disse rollene, spesielt rollen om å ta vare på foreldrene mine, som jeg har gjort siden vi kom til Norge. Foreldrene mine, selv om de gikk på norskurs, de nådde aldri det ønskelige norske nivået.

Det var på en eller annen måte naturlig at jeg, hvordan skal jeg si det, jeg er bare den typen som løser problemer. Så jeg tar meg av alt relatert til dem. Faren min døde i oktober i fjor, og nå er mamma alene om å ta seg av resten..»

Hun fortsetter videre og sier at hun verdsetter mest mors rolle:

«Uten den rollen som mor, tro meg, noen ganger vet jeg ikke hvem jeg er.»

Sara har ikke fortalt så mye om krigen direkte, men nevner mer som en erfaring hun lærte mye av og har erfaringsgrunnlag for videre steg i sitt liv, i forhold til sine barn og deres oppdragelse. Hun hadde ikke det grunnlaget og «grunnmuren» hun ellers ville hatt i Bosnia eller som etnisk nordmann født i Norge. Her snakker hun om familiestøtte, «de heier på deg og hjelper deg gjennom livet», «guider deg og leder deg»). Dette er ikke «ditt samfunn, ikke ditt språk, ikke din familie og venner». Hun forteller at hun måtte gjøre alt alene, skaffe seg alt alene, kjempe for seg selv alene i forhold til utdanning og karriere i Norge. Hun er mest opptatt av å lage det samme grunnlaget hun manglet til barna sine, både i Norge og i Bosnia.

Krig lærte Sara om viktige ting i livet: det er ikke materielle ting, men gode minner og livet i seg selv som er viktig. Eneste som man kan ikke gjenskape er et mistet liv:

«Fordi krigstraumet bringer deg stadig tilbake til det- at materielle ting ikke er viktige, alt kan kompenseres, alt kan gjøres med en sunn kropp, sinn og hender, men livet kan ikke kompenseres.

Så den, vi kommer stadig tilbake til det- de øyeblikkene i livet, den historien - å skape minner for oss selv, barn og hele familien.»

Hun snakker videre om ting hun selv gjenforteller til barna sine og hva er det som de liker å høre. Sara, som andre generasjon forteller til tredje generasjon (sine barn) om de gode minnene fra livet før krigen. Hun forteller til neste generasjon det samme som hun hørte fra første generasjon: gode minner før krigen, gode livet; positive opplevelser:

«Vel, selvfølgelig, barna mine hørte mange ganger om mors sine rampestreker. Men det livet - vi levde et helt annet liv, rikere på alle måter, før krigen. Og materielt rikere, og sosialt, og så hadde vi det grunnlaget, grunnlaget for familien, konstant selskap, bedre vær, fordi jeg bodde i (byen), tre og en halv måned til sjøs hvert år, med slektninger»...

«Selvfølgelig liker de bare å høre hvordan vi levde, så materielt sett, levde mye bedre, hvis jeg ikke hadde kommet hjem 24 timer i døgnet, at vi reiste mye og alle disse anekdotene, Jeg mener, slikt tull, dro til (kystby i Kroatia) med letthet, ingen visste... jeg mener slikt tull. At vi levde friere.»

Legg (2004, s.103, gitt etter Frankish og Bradbury, 2012, s. 300) sier at traumer og nostalgi henger teoretisk og praktisk sammen. Mens nostalgi gir en positiv tilknytning til et tidligere ekte eller imaginært hjem, angir traumer den negative manglende evnen til å håndtere en tidligere hendelse effektivt. Mens begge forholdene representerer problematiske engasjementer med fortiden, fokuserer nostalgi ofte på en tid og et sted før eller utover en traumatisk hendelse.

Goldin mfl. (2001) sier at psykologisk finnes det grunn til å idealisere fortiden, som en strategi for å takle og minimere følelsene av tap og offergjøring. Minner om» solbelyste

kobbertak, leende søskenbarn og endeløse fotballkamper» skaper motbilder til krigens brutalitet og stygghet. (Goldin et al., 2001, s. 42).

Samtidig påpeker Sara at hun tar lærdommen fra krigstraume og prøver å lære det samme barna sine:

«Vi hører ofte at barna våre skiller seg ut i denne forstand, at vi...Jeg ga dem, og mannen min og jeg ga dem den friheten, vi skapte den vanen for dem - Oslo er byen din og du kjenner alle deler, vi har tatt dem rundt i Oslo siden de var små. Jeg sier: «Du kjenner alle deler av byen og beveg deg fritt hvor enn du går. Dette har alltid vært mitt ønske. Og jeg synes ikke at barn skal holdes tilbake i frykt for at noe skal skje. Min erfaring, kanskje krigen lærte meg mest, er at ingen kunne søke tilflukt, mennesket kunne ikke flykte fra sin skjebne. Så hvis det var ment å være... det...En kule ville treffe deg i hjørnet.»

Man kan ikke unngå skjebnen sin – her snakker Sara mest om det negative med skjebnen, og at ting er forhåndsbestemt, mens moren hennes ser skjebnen ut fra positive opplevelser.

En ting til som trenger å tas hensyn til, i drøfting av Saras posisjon i fortellinger, er hennes alder ved krigsbegynnelse og oppløsning av Jugoslavia hvor hun vokste opp. I sin forskning viser Mijic (2022) at «de som har vært ungdom eller tenåringer i perioden de flyktet fra Bosnia, har internalisert objektiv realitet av sosialist politisk system i daværende Jugoslavia. De opplevde kollapset av hele sin verden med fall av Jugoslavia og bosniske krigen. Alt de hadde tro på, forsvant.» (Mijic, 2022, s. 1115). Krigsopplevelse og tvungen migrasjon førte ikke bare til tap av sosial kapital på grunn av tap av sosial tilhørighet og muligheter for deltakelse, men også til tap av grunnleggende tillit, sosial tillit og selvtillit (Mijic, 2022, s. 1116). Dette er akkurat noe som Saras fortelling om livet før, kan tyde på. Selv om hun ikke utdyper sin fortelling om «livet før krigen».

Her ønsker jeg å oppsummere sammenligning av Minas og Saras fortelling og konkludere med hva er det som blir overført fra første til andre generasjon ut fra disse to fortellinger: Første generasjon snakker om å bli direkte eksponert til krigen og krigshendelser, de beskytter livet i seg selv.

Andre generasjon drar ut fra krigshandlinger lærdom for sitt liv etterpå og prøver å overføre disse lærdommer i form av verdier til neste generasjon, generasjon av sine egne barn.

Andre generasjon tar et blikk ovenfra, og bruker sin traumeerfaring i noe som man kan bruke i sitt liv, noe som motiverer deg og gir deg en retning.

NEJLA

Nejla er informant fra første generasjon og begynner sin fortelling også med den mest rapporterende hendelse:

«Vel, sånn... Jeg bodde i (byen) og dette ... alle mine.. da krigen startet alle mine slektninger bodde i «B». Det er 10 km fra byen min. Og da krigen startet, da alle, ovenfra fra «B», det var mye befolkning, de måtte komme, de jaget dem ovenfra, jaget, for å komme til (min by). Og her ble de da plassert i en del der det var flere muslimer. En del av befolkningen, hvor var muslimene alle var der og noen klarte å komme... De har bodd hos meg også, og overalt, menneskene.. måtte være et sted. Jeg var der, også mannen min var fortsatt der og han dro bare for å hente dem, for de ble alle plassert der av disse, Jeg vet ikke engang hvor... Gikk for å få dem hjem til oss, å gi dem noe å spise, jeg vet ikke... og så kom de hit. Og akkurat da de alle kom dit fra «K», ringte intercom og de ringer mannen min og sier at han skal gjøre seg klar for å dra. "Hvor skal jeg?" "Gjør deg klar, ikke spør om noe." På den måten. Og han dro.»

Dette var siste gang Nejla så og snakket med mannen sin.

«Jeg gikk til politiet etter en stund. Han gikk til politiet der. Og jeg antar at de forhørte ham der, og jeg tenker han kommer hjem, skal komme, skal komme. Jeg har mange mennesker i huset, og alle er sultne. De kom fra «B». Det er ingen.»
«Og han ble umiddelbart sendt til Omarska¹⁵, det er en del der alle fra «B» ble sendt, og faktisk var de...de ble drept der. De ble drept der. Så jeg visste ikke hvor mannen min var på lenge.»

Nejla sin datter studerte i Serbia. Nejla forteller videre:

«Så hun endte opp med å reise til Beograd. Og hun var i Beograd og studerte i Beograd, og han var i leiren, og jeg var hjemme. Og mye av den familien fra «B» kom til mitt hus og bodde hos meg en stund.»

Nejla sin fortelling handler om død. Hennes narrativ er om mannen som ble tatt til leiren, og som ble drept umiddelbart. Nejla og datter har prøvd å finne hva som skjedde med ham og lettet etter ham lenge. Hennes narrativ er preget av forglemmelse, og hun nevner det mange ganger i under intervjuet, at hun glemmer mye. Det tause og usagt, og uforklarte hører man utfra nesten hver setning:

«Og så...jeg var i (hjembyen) og jeg visste ikke engang hvor han var. Og det var ingen som kunne sagt det til meg. At han var der. Og så...jeg bare levde med det.»

---

¹⁵ Omarska-leiren var en konsentrasjonsleir drevet av Hæren av Republika Srpska i gruvebyen Omarska i Nord-Bosnia-Hercegovina, satt opp for bosniske (bosnisk muslimske) og bosnisk kroatisk fanger. (kilde: <https://wikipedia.org>)

Hun forteller videre om avgjørelse om å reise fra Bosnia, og at datteren og hennes daværende kjæreste var også med. De flyttet først til Kroatia, hvor hennes første barnebarn ble født og etter ett år, flyktet de til Norge. Hennes liv hadde ikke mening lenger, uten man til stede. Hvorfor skal hun være igjen i Bosnia? I Norge fortsetter Nejla å lete etter informasjon om mannen sin:

«Jeg var ingenting, jeg vet ikke engang hvor han var. Jeg vet ikke hvor han er eller hva som skjer. Datteren fortsetter å spørre, vi skriver de...noen brev ble sendt..Så jeg visste ingenting om ham da. Og så kom noen fra...det er ikke Kroatia men...fra... min brors sønn, han var også ute og han sa "Tante, jeg må fortelle deg at mannen din er funnet."

«Hvordan ble han funnet?»

«Vel, de har allerede funnet ham et sted, der i den Omarska¹⁶ og...han er der.»

Her på en måte setter Nejla slutten på sin livsfortelling. Hun fortsetter å fortelle om hendelser etter at mannen ble funnet, men liv og det meningsfulle rundt livet, har Nejla mistet med nyhet om mannens død.

«Og etter en tid, det kom fra en man at mannen min ble funnet, og at han var i den leiren, at han ble drept... og at... dette... og jeg bare trenger å...jeg mener, begravelsen kommer og alt det der...

Mange, mange mennesker ble drept i den Omarska. Og det var de store gravemaskinene, med det, jeg vet ikke engang, så gravde de ned alle lik, og det er neppe alt som ble funnet. Så alt var forferdelig.»

Hun sier selv at alt etter det og alt som handler om krigsforbrytelser og etnisk rensning, ser hun som forferdelig. Hun sier selv om **det tause**:

«Jeg kan ikke engang snakke om det, ikke engang å koble til.

I utgangspunktet, vi fant ham og begravde ham i (byen) der, hvor alle disse sehidene¹⁷ er, hva heter de. Der er det mange av dem...og så...

Fryktelig.

Jeg kunne ikke gjøre mye for deg, fordi jeg ...Jeg har ikke så mye å si.

Jeg har mange ting, men det er grussomt.

Det kan ikke tolereres,

Det kan ikke glemmes,

Det kan ikke unnskyldes.

At... Spesielt når vi sitter et sted som dette, jeg blir bare stille. Jeg liker ikke engang å snakke om det.

Det gjør vondt.»

I Nejla sin fortelling er også det tause til stede i flere beskrivelser, både i form av ting hun ikke snakker om, men også i måten hun forteller om hvordan familien- datteren og hun selv- forholdte seg til faktum at Nejla sin mann var drept:

---

¹⁷ *Sehid* (arabisk) - betegnelse på martyrdøden i islam. I Koranen brukes ordet ofte i den generelle betydningen "vitne", men bare en gang i betydningen "martyr", dvs. en som dør for sin tro. (kilde: <https://wikipedia.org>)

«Datteren spurte selvfølgelig, hun spurte, men vi snakket ikke engang om det, hun var alltid trist og gråt. Og så begynte de å studere (datteren og mannen hennes) og livet snudde seg, men, hun er alltid i det, lider alltid mye og hva vet jeg.

Ingen måte å bli kvitt det.

Det var vanskelig, det var vanskelig.

Jeg er den samme, dette...

Jeg led virkelig og jeg måtte passe på barnebarna. Og den lille sier til meg: "Mor, kom igjen, syng meg noe". Åh, hvordan skal jeg synge for deg, jeg bryr meg ikke engang. Jeg mener, det var trist, det var vanskelig.»

Siim (2016) sier at familiehistorie kan bestå av både fortalte og ufortalte historier og følelser knyttet til dem, som påvirker alle familiemedlemmer. Det er familietradisjoner eller erfaringer som sjelden blir verbalisert, men ideene og følelsene knyttet til dem likevel påvirker familiemedlemmers tanker og handlinger (Siim, 2016, s. 85). Å tie om enkelte hendelser kan dermed være langt mer uttrykksfullt enn å faktisk snakke om dem.

Taushet gir følelser, overbevisninger, ønsker og vurderinger videre (Jürgenson 2009, gitt tetter Siim, 2016, s.85).

Her stopper Nejlas fortelling. I siste avsnittet er to sterke bilder presentert i fortellingen; en er hennes sorg ovenfor drepte mannen, og den andre er barnebarnet som sitter ved siden av og ber henne synge en sang. Det er 2 dominerende fortellinger: liv og død. En slutt på livet som det var (livet i Bosnia) og start på et liv som er nå – livet i Norge. Nejla sin intervju tok kortest tid, men gjøre største inntrykk med så få ord.

EMINA

Emina er tredje informant fra første generasjon. Hun begynner også sin fortelling med mest rapporterende hendelse:

«Vi kunne verken forstå eller tro at denne krigen ville vare. Vi trodde det ville ende med forhandlinger. Jeg jobbet også i et forsikringsselskap, var jurist, og så tenkte jeg, hvis noe skjer og hvis broene forsvinner, så vil jeg kjøpe materialer og sy noe, for å ha det gøy. Og så jeg kjøper 4, 5 materialer... Etter, ikke så lenge, kanskje tjue dager, har alle bruene blitt ødelagt. Slik at vi forblir isolert på den venstre side av byen»

Emina forteller videre:

«Bombingen begynte, uten kunngjøring. Det var ingen sirener, ingen kunngjøringer. Vi hørte bare på hvor granaten skulle falle, og da den falt og da vi hørte at den eksploderte, sa jeg: «Takk Gud, det var ikke oss». Mannen min sa: "Dette går fort over, men vi skal ta barna ut av landet for sikkerhets skyld." På den tiden, datteren min var fjerde året av fakultet og sønnen min gikk siste år på grunnskolen.. Og vi tok dem ut, vi tok dem ut med buss til Tyskland, til vennene våre og forventet at det hele ville stoppe. Imidlertid ble leiligheten vår i mai mai 1992 truffet av en branngranat, i en bygning med 54 leiligheter, og brent ned til grunnen. Vi ble med det som var på oss og med oss. ...*(sukk)*»

Hun forteller videre at de flyttet til leilighet av en venn og så etter noen måneder, ble den også brant ned. Det merkes helt fra starten, at Emina opererer med alle datoer. Sammenlignet med Mina og Nejla, hvor fortellinger bærer preg av noen ganger uoversiktlige hendelsesforløp, det kan ikke sies for Eminas fortelling. Det er godt strukturert, og presentert. Mens jeg snakket med andre to informanter, har hun skrevet for seg selv «en disposisjon» og forholdte seg til den under hele intervjuet.

I Emina sin fortelling som gjennomgående tema vises «kjennskap til andre» som en verdi og stort nettverk som hjalp dem både til å flytte fra en til annen by i Bosnia, men også å flytte til Kroatia og etter hvert utlandet.

«I mellomtiden, da undervisningen startet, var det i begynnelsen...jeg tror det var en gang i juni. Imidlertid kom det kroatisk politiet og parapolitiet og slo til. Og den dagen da de kom, ville de ta mannen min, fordi de sa at de kunne få 20 av fangene sine for ham.»

Her snakker Emina om det som er til stede i alle første generasjons narrativer: **menneskes liv som krigsvaluta**, at en persons liv ble dehumanisert og sett på en ting man kan handle med.

Det som også kommer fram som en rød tråd og som gir Eminas fortelling en stemning, er en avstand fra den historien hun forteller, en følelsesmessig avstand, sammenlignet med Minas og Nejlas fortelling.

Hun forteller videre om veien til Kroatia og deretter Norge. Hun, mannen hennes, sønnen, og datter som allerede har på det tidspunktet stiftet familie og hadde en baby, kom sammen til Norge:

«Vi pakket bare det vi trengte for en dag eller to. Vi tenkte ikke på noe annet. Vennen kjørte oss til Kroatia. Og på den tiden gikk sønnen vår på videregående skole i Kroatia, og han bodde sammen med min mannens kollega og familien hans. Og da vi ankom Kroatia sa vi til sønnen at vi måtte dra. I mellomtiden har vi den yngre datter som allerede har født barn sendt til Kroatia. En venn av oss kjøpte billetter til dem, så de dro fra oss og dro til Norge. Og etter det tok vi ut billettene våre, dro med buss til Kroatia, og så på flyplassen... i mellomtiden hentet vi sønnen på skolen. Datteren, ektemannen og barnebarnet har allerede reist. Vi tok sønnen vår fra skolen, han ville ikke, han visste ikke om krigen i det hele tatt.»

Et annet tema som er identifisert i Eminas fortelling er **kunnskap og å forholde seg til gjeldende regler/lover**, og viktigheten av den. Dette tema er både til stede i fortellinger om livet før krigen i Bosnia, men sterk presentert i fortellingen om livet og bosetting i Norge:

«Så dro vi til mottaket. Etter det ble vi overført til asylmottak i Østfold. Vi var der i 10 måneder, men før det, så fort vi kom dit, kjøpte mannen min boken "Norwegian by English". Vi begynte å lære norsk fra engelsk. Så etter 4 måneder fikk vi muligheten til å gå på norskkurs. Mannen min sa at vi må lære oss dette språket, for hvem vet om og når vi kommer tilbake (til Bosnia). Og vi må kunne språket. Så vi studerte, sønnen min gikk i siste klasse, her er det ungdomsskole, og han lærte språket veldig fort, for han har «språkgehør». Vi gikk på kurset, fullførte det. I mellomtiden fikk vi etter 10 måneder en kommune, som de sier her, vi fikk Trondheim. Mannen min ville at det skulle være en større by, hvor datteren min kunne ta eksamen og hvor sønnen min også kunne studere. Og muligens hvis han kan finne en jobb, men han var syk, han var aldri klar for en jobb.»

Her er et til eksempel på det:

«Så...det er ikke vanskelig å bo her, men jeg vet alltid hvor vi kommer fra, og vi vil aldri glemme det. I alle fall, da vi kom, sa mannen min, må vi lese hva vi har krav på, og hvilke forpliktelser vi har. Så vi tok Norske lover og regler, og vi lærte og studerte det. Så vi visste mye om hva vi trengte og hva vi var forpliktet til. Vi ville ikke leve akkurat slik, uten å se grunn, for at noen skulle fortelle oss "det kan du ikke", men det kan vi. Eller at du ikke har rettigheter, men det har du.»

I Emina sin fortelling finnes også en tyding **på det tause**, som ikke snakkes om:

«Den datteren som ble med oss til Norge, hun ble uteksaminert her, ble ferdig med studiet, jobbet her, jeg tror i 12 - 13 år, så bare knakk noe i henne. Hun dro tilbake til Kroatia og bodde i tre år i vårt hus ved sjøen. I mellomtiden fikk hun jobb der og jobbet der i 4 år, nesten 4,5 år. Nå har hun flyttet til større by i Kroatia, og hun jobber der nå.»

Emina utdyper ikke hva det betyr «at noe bar knakk i datteren», og hva førte henne til å flytte tilbake. Når det kommer til problemer, mennesker snakker vanligvis om dem først når det har gått litt tid eller problemene er løst. For eksempel, man kan være klar til å snakke om problemene med en ektefelle først etter en skilsmisse (Siim, 2016, s.77). Informantene er ganske opptatt av å fortelle om hvordan de har kommet seg gjennom tøffe tider, og ikke snakke om problemer på veien (Siim, 2016, s.77).

Å konsentrere seg om positive sider og prøve å ignorere negative er dermed ikke alltid nok til å glemme ubehagelige ting. Det kan være frykt eller andre sterke følelser som er knyttet til disse historiene, til tross for deres tilsynelatende fjernhet (Siim, 2016, s. 84).

Emina forteller videre om familiens møte med Norge og deres tanker:

«Og når det gjelder møtet, det vil si den første ankomsten til Norge, til asylmottaket, min følelse og mannen sin var at vi kom hit for å ikke høre på skyting, ikke høre skrik. Det var en ny fødsel for oss.

Vi tenkte ikke på hva vi mistet, for mannen min sa umiddelbart, «vi skal gjøre opp for det vi mistet, men det viktigste er at barna våre og vi lever og er friske. Og her skal vi klare oss på en eller annen måte.»

I Eminas fortelling kommer det fram at mannen hennes hadde en ledende rolle, og var den som satt retning til hendelsesforløp. Emina så opp til ham, og siterer hans ord på mange steder i intervjuet. Sammenlignet med Minas fortelling, hvor hennes drivkraft og kamp om å redde barn, tilsier at hun tok en aktiv rolle og var den som løste problemer, her kan man se en omvendt posisjon av fortelleren. Emina er den som er med, mannen hennes har siste ord, og leder denne prosessen:

«Vi har funnet oss selv her, men det gjenstår ett tomrom som aldri kan fylles. Mannen min døde for 5 år siden...det var i november. Halvparten av meg gikk med ham. Mens han var i livet, hadde jeg alt.»

Om livet etter krigen, og tanker om tilbakevending, sier Emina:

«Det er ikke så mye som knytter meg til hjembyen min, for jeg har ikke leilighet der, jeg har ikke engang familie der lenger. Men barna mine er veldig knyttet, fordi de ble født der. Jeg er glad for at ingen av dem opplevde grusomhetene som andre opplevde. De hørte ikke engang skjellene, de så ikke drepte, heldigvis ikke vi heller. Men vi hørte. Våre bekjente døde, ble drept på dørstokken deres, hvis de ikke ønsket å forlate leiligheten. Det var grusomheter, og det skulle skje aldri igjen.»

Kapittel 5 - Oppsummering og avslutning

Fortellinger om vold og krenkelser dominerte historiene som første generasjon fortalte om seg selv og er betydelig representert i deres intervjufortellinger (Frankish og Bradbury, 2012, s.299).

Tematisk analyse har registrert flere felles temaer på tvers av generasjoner og på tvers av fortellinger. Disse handler om: krig, død, flukt, solidaritet og hjelp, det tause, livets verdi, og definerer noen av de viktige verdier i informantenes liv.

Det tause er sterkt representert i alle intervjuer og handler både om usagte/uforklarte ting, eller ting som er glemt, slettet fra minner for å beskytte personens liv og fungering. Det tause blir også synlig i fortellingen hos andre generasjon. Det som også blir overført til neste generasjon er gode og positiv minner, mest om livet før krigen, og rundt den fortellingen bygges en verdi av å ha og lage gode minner sammen med familien sin. Det er det livet handler om.

Fortellinger om livet i Norge er ganske lite representert hos førstegenerasjon sammenlignet med fortellingen fra andre generasjon.

I hver fortelling er definert en masternarrativ eller dominerende fortelling, ved siden av et hovedtema. Disse dominerende fortellinger er: kjærlighet og omsorg for egne barn, glemte minner om sitt liv, død, gjenfødelse. I hver fortelling er også definert flere temaer, samt nøkkelfortellinger og en del narrative konfigureringer.

Sammenligning- og analysegrunnlag var veldig begrenset, og derfor må resultater tas varsomt.

Historiefortelling er en av praksisene hvor familier og identiteter skapes og vedlikeholdes gjennom (Siim, 2016, s.85). Mennesker er selektive når det gjelder hva slags hendelser og mennesker de snakker om, og til hvem. Når man snakker om de negative opplevelsene i en familie, er fokuset i historiene vanligvis på familiemedlemmers overlevelse og utholdenhet. Fraværet av fortelling er også en del av familiefortellinger (Siim, 2016, s. 85)

En families fortid består av både fortalte og ufortalte historier, og følelser knyttet til dem påvirker familiemedlemmer (Siim, 2016, s. 85). Det er familieerfaringer som sjelden eller aldri har blitt verbalisert, men kunnskapen og følelsene knyttet til dem overføres likevel til andre familiemedlemmer og påvirker deres liv. I studiet av historiefortelling i familier bør vi altså prøve å finne måter å også undersøke stillheter og følelser, som ofte er sterkt sammenvevd. (Siim, 2016, s. 85)

Det å fortelle historier om vanskelige tider i våre liv, skaper orden og inneholder følelser, noe som tillater at vi leter etter mening og muliggjør forbindelse med andre (Riesmann, 2008). Dette gjelder spesielt for overlevende fra urettferdighet som opplevde at alvorlige forbrytelser ble begått mot dem og deres familie og samfunnsmedlemmer. Å fortelle om minner gjør dem i stand til å koble seg til sine egne tidligere liv, sørge over tapene og få avslutning.

Med tanke på profesjonell yrkesutøvelse og viktigheten av tema for sosialt arbeid, er det viktig for sosialarbeidere å reflektere om hvordan livshistorier skapes og fortelles (Skytte, 2008, s. 246) Hvilken «utgaven» av klientenes livshistorie blir gjennomgått i sosialt arbeid? Det er viktig å reflektere over disse spørsmål hvis man skal jobbe med klientenes livshistorier innen sosialarbeids feltet.

Litteraturliste

Alnes, J. H. (2020). *Hermeneutikk*. Hentet 1.11.2023 fra <https://snl.no/hermeneutikk>

Bloch, A. (2018). *Talking about the Past, Locating It in the Present: The Second Generation from Refugee Backgrounds Making Sense of Their Parents' Narratives, Narrative Gaps and Silences*. *Journal of Refugee Studies*, Vol. 31, No. 4. (s.647-663)

Bye, T. A. (2022). *Communitas*. Hentet 10. oktober 2023 fra <https://snl.no/communitas>

Clarke, V. og Braun, V. (2017) *Thematic analysis*. *The Journal of Positive Psychology*, 12:3, 297-298

Dalen, M. (2004). *Intervju som forskningsmetode*. Oslo: Universitetsforlaget.

De Fina, Anna & Tseng, Amelia. (2017). *Narrative in the study of migrants*. I bok: "The Routledge Handbook of Migration and Language" (s.381-396). Routledge Editors: S. Canagarajah

Dzamarija, M. T. (2016). *Bosniere – integreringsvinnerne?* Samfunnsspeilet, Statistisk sentralbyrå.

Eastmond, M. (2007). *Stories as Lived Experience: Narratives in Forced Migration Research*, *Journal of Refugee Studies* Vol. 20, (2), s.248-264.

Elliott, J. (2005). *Using narrative in social research*. SAGE Publications Ltd.

Flick, U. (2022). *The SAGE Handbook of Qualitative Research Design*. Thousand Oaks California

Frankish, T., & Bradbury, J. (2012). *Telling stories for the next generation: Trauma and nostalgia*. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 18(3), 294–306. <https://doi-org.ezproxy.oslomet.no/10.1037/a0029070>

Frønes, I. (2001). *Handling, kultur og mening*. Fakkbokforlaget: Bergen.

Goldin, S., Levin, L., Persson, L. Å. og Hägglöf, B. (2001). Stories of pre-war, war and exile: Bosnian refugee children in Sweden. *Medicine, Conflict and Survival*, 17:1, 25-47, DOI: 10.1080/13623690108409553

Gubrium, J. F., Holstein, J. A., Marvasti, A. B., & McKinney, K. D. (2012). *The SAGE handbook of interview research: The complexity of the craft*. SAGE Publications, Inc.

Halilovich, H. (2013). *Beyond the Sadness: Narratives of Displacement, Refuge and Homecomings among Bosnian Refugees in Austria*. In “Places of Pain: Forced Displacement, Popular Memory and Trans-local Identities in Bosnian War-torn Communities” (1. Utg., s. 53–78). Berghahn Books.

Holm-Hansen, J. (2022). *Bosniakrigen*. Hentet 10. oktober 2023 fra <https://snl.no/bosniakrigen>

Holm-Hansen, J. (2023). *Republika Srpska - del av Bosnia-Hercegovina*. Hentet 10. oktober 2023 fra [https://snl.no/Republika Srpska - del av Bosnia-Hercegovina](https://snl.no/Republika_Srpska_-_del_av_Bosnia-Hercegovina)

Holm-Hansen, J. (2023). *Bosniaker*. Hentet 10. oktober 2023 fra <https://snl.no/bosniaker>

Jacobsen, M. H. og Pringle, K. (2008). *Å forstå det sosiale*. Akademisk forlag. København.

Jansen, A. (2013). *Narrative kraftfelt: utvikling hos barn og unge i et narrativt psykologisk perspektiv*. Universitetsforlaget

Johannessen, L. E. F., Rafoss, T. W. og Rasmussen, E. B. (2018): *Hvordan bruke teori? Nyttige verktøy i kvalitativ analyse*. Universitetsforlaget.

Järvinen, M. og Mik-Meyer, N. (2017). *Kvalitativ analyse, syv tradisjoner*. Hans Reitzels Forlag. København

Kvale, S. (1997). *Interview: en introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. Hans Reitzels Forlag. København

Kvale, S. og Brinkmann, S. (2012). *Det kvalitative forskningsintervju*. (2. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Labov, W. (2013). *The Language of Life and Death: The Transformation of Experience in Oral Narrative*. Cambridge: Cambridge University Press.

Magnusson E. og Marecek, J. (2015): "Doing Interview-Based Qualitative Research - A Learner's Guide". *Cambridge university Press*

Mak C., Lewis D.C., Seponski D.M. (2021). *Intergenerational transmission of traumatic stress and resilience among Cambodian immigrant families along coastal Alabama: family narratives*. *Health Equity* 5:1, 431–438

Malt, U. (2023). *Posttraumatisk stresslidelse*. Hentet 1.11.2023 fra https://sml.snl.no/posttraumatisk_stresslidelse

Mijic, A. (2022). *(Re-)Construction of Identity and Belonging after Forced Migration: A Sociology of Knowledge Approach*. *Journal of Refugee Studies* Vol. 35, No. 3. Oxford University Press.

Netland, T. (2023). *Fenomenologi*. Hentet 1.11.2023 fra <https://snl.no/fenomenologi>

Nielsen, Bjerrum H. (2003): "Historical, cultural and emotional meanings: interviews with young girls in 3 generations", *NORA: Nordic journal of women's studies*, 2003, Vol.11 (1), s.14-26.

Ochs, Elinor: *Narrative in everyday life*. I: Van, D. T. A. (Ed.). (2011). *Discourse studies: A multidisciplinary introduction*. SAGE Publications, Limited.

Olwig, K. F. (2023): *The End and Ends of Flight. Temporariness, Uncertainty and Meaning in Refugee Life*, *Ethnos*, 88:1, 52-68.

Polkinghorne, D. E. (1988). *Narrative Knowing and the Human Sciences*. SUNY Press.

- Polkinghorne, D. E. (1995) *Narrative configuration in qualitative analysis*. International Journal of Qualitative Studies in Education, 8:1, 5-23.
- Pratt, M. W. & Fiese, B. H. (2004). *Family Stories and the Life Course: Across Time and Generations*. Routledge.
- Puvimanasinghe, T., Denson, L. A., Augoustinos M., Somasundaram, D. (2013): *Narrative and Silence: How Former Refugees Talk about Loss and Past Trauma*. Journal of Refugee Studies, Volume 28, Issue 1, March 2015, s. 69–92.
- Ruud, E. (2017). *Drømmen om Jugoslavia - en studie av to bosniske flyktningers identitetskonstruksjoner*. Masteroppgaven. Universitetet i Oslo
- Schiffrin, D., De Fina, A. og Nylund, A. (2010). *Telling Stories: Language, Narrative, and Social Life*. Georgetown University Press
- Siim, P. M., (2016) *Family Stories Untold: Doing Family through Practices of Silence*. Ethnologia Europaea 46(2), 74-88.
- Skilbrei, M. L. (2019). *Kvalitative metoder*. Planlegging, gjennomføring og etisk refleksjon. Fagbokforlaget: Bergen
- Skjelsbæk, I. (2006). *Victim and Survivor: Narrated Social Identities of Women Who Experienced Rape During the War in Bosnia-Herzegovina*. Feminism & Psychology, 16(4), 373-403. <https://doi-org.ezproxy.oslomet.no/10.1177/0959353506068746>
- Skytte, M. (2008). *Livshistorier som vitens kilde i sosialt arbeid I «Å forstå det sosiale – sosiologi og sosialt arbeid» av Michael Hviid Jacobsen og Keith Pringle (red.), 2008*. Akademisk forlag, København.
- Tjora, A. (2021). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. 4. utgave. Gyldendal, Oslo
- Vindegg, J. (2011). *Å forstå en familie*. Avhandling. Utg. Høgskolen i Oslo, Senter for profesjonsstudier.

Wels, H., van der Waal, K., Spiegel, A. og Kamsteeg, F. (2011). *Victor Turner and liminality: An introduction*. *Anthropology Southern Africa*, 34:1-2, 1-4

Wiseman, H., Metzl, E. og Barber, J.P. (2006). *Anger, Guilt, and Intergenerational Communication of Trauma in the Interpersonal Narratives of Second-Generation Holocaust Survivors*. *American Journal of Orthopsychiatry*, 76: 176-184. <https://doi-org.ezproxy.oslomet.no/10.1037/0002-9432.76.2.176>

Wærdahl, R. (2021). Forelesning om Kvalitativ metode. OsloMet – masterstudium i sosialfagretning sosialt arbeid, vår 2021.

Vedlegg

Vedlegg 1 – Informasjonsskriv for første generasjon med samtykkeerklæring

Vil du delta i forskningsprosjektet ”Familiehistorier om krig og flukt” ?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å utforske familiehistorier som finnes og gjenfortelles i to generasjoner i familier som har flyktet fra krig i Bosnia til Norge mellom 1992 og 1995. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Dette prosjektet er min masteroppgave på masterstudium i sosialfag - retning sosialarbeid på OsloMet.

Formålet med dette prosjektet er å finne ut hvilke familienarrativ finnes i én familiens 2 generasjoner: krigsflyktninger fra Bosnia som kom til Norge mellom 1992 - 1995, og deres barn. Hvordan disse flukthistorier ble fortalt av foreldre til neste generasjon og ikke minst hvordan den nye generasjonen, bærer disse historiene i sine egne liv. Hvilke elementer lever i historier som andre generasjonen forteller og hvordan disse elementene (over)lever?

Formålet er å finne ut hva som skjer over tid i de samme familiehistorier, og om man kan sammenligne dem. Hvordan kan man knytte opplevde traumatiserende krigs-og flukthendelser med familiehistorier som blir tause eller fortalt videre til neste generasjon? Prosjekt vil sette søkelys på 2 generasjoner i én samme familie, dvs. to kvinner: mødre som flyktet fra Bosnia og Hercegovina mellom 1992 og 1995, og deres døtre, med utgangspunktet at alle informanter er fortsatt bosatt i Norge.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Prosjektansvarlig er masterstudent Katarina Jirsa. Prosjektet er i regi av OsloMet, og prosessen vil bli kvalitetssikret av veileder, professor Randi Wærdahl.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Du er en kvinne, mellom 60 og 80 år gammel, som kom fra Bosnia til Norge i tidsperiode mellom 1992 og 1995. Du har bodd her siden da og du har barn som også bor i Norge. Prosjektet skulle hatt mellom 3 og 5 informanter som er like som deg. Dine erfaringer og opplevelser, meninger og historier rundt flukten og bosettelse i Norge, som du ønsker å fortelle til meg og snakke om med meg, skal bli grunnlag for min videre analyse i denne oppgaven. Jeg vil gjerne vite mer om hvordan disse historier, som finnes i din familie, mulig overføres til neste generasjon, og hvordan disse elementene lever videre. Blir de tause eller blir de synlige i neste generasjons liv? Finnes det noe som er felles i første generasjon på tvers av familier?

Jeg ønsker å komme i kontakt med kvinner som kom fra Bosnia og Hercegovina og deres etterkommere, uansett deres rasemessig eller etnisk opprinnelse, religion, politisk oppfatning, filosofisk overbevisning, og seksuelle orientering. Disse opplysningene skal ikke bli utvalgsriterier. Disse sensitive opplysninger skal inngå som en del av datamaterialet, hvis du velger å dele dem med meg under intervjuet.

Det er også viktig å nevne at du kan fritt snakke og gi informasjon om den andre generasjonen som jeg skal snakke med i dette prosjektet (generasjon av din datter). Samtykket til dette finner du under «Samtykkeerklæring» på siden nr.4. Informasjon og benevning av andre personer kan gis, uten navn og andre identifiserbare opplysninger.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta i prosjektet innebærer det at jeg gjennomfører et intervju med deg. Intervju vil ta fra 1 til 2 timer, og kan være delt i 2 ganger, dvs. gjennomført på 2 tidspunkt, hvis du føler at det blir mye for en gang.

Intervjuet vil inneholde spørsmål om tidspunkt og din families beslutning å flukte fra Bosnia, hvem kom sammen, hva har dere tatt med, har det vært noen hendelser i løpet av flukten som markerte den, hvordan var det i det første møte med Norge og norsk samfunn og kultur, hvor har dere vært først og hvor lenge har du/dere bodd der, hvordan har det vært å bosette seg i Norge, prosesser rundt språklæring, utdanning og jobb. Videre vil det også bli aktuelt å snakke om eventuelle helseutfordringer, familiens merkesteiner i etablering i Norge, dine opplevelser med å være en forelder – mor, senere eventuelle reiser til Bosnia og kontakt med resten av familien og venner der, dine meninger og synspunkter om familien din her i dag.

Jeg må presisere at prosjektet ikke er ment for å være avslørende forskning eller å ha fokus på dine individuelle og private hendelser eller din families. Det er svært viktig for meg at du opplever deg ivaretatt under denne forskningen. Prosjektet er kun ment å beskrive typer av familiefortellinger og historier som eventuelt finnes i din familie, og om de blir fortalt til neste generasjon og hvilke elementer er de som bli gjennomført videre.

Intervju kan gjennomføres via digital plattform Zoom. Lyd fra intervjuet skal tas opp via Android appen «Nettskjema-diktafon». Dine svar skal bli registrert der og datamaterialet blir transkribert, anonymisert og lagret på en kryptert ekstern lagringsplass.

Deltakelse i dette prosjektet skal ikke virke belastende for deg. Jeg skal på alle måter tilpasse meg din hverdag, og trekke meg unna umiddelbart om dine løpende jobbsituasjoner/livssituasjoner tilsier det. Prosjektet vil følge forskningsetiske retningslinjer og jeg er åpen for justeringer alt ettersom hva som passer deg best.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykke tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle opplysninger om deg vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

- Det er kun meg som har tilgang på personlige opplysninger.
- Navn og kontaktopplysningene dine vil jeg erstatte med en kode som lagres på en egen navneliste adskilt fra øvrige data. Alle lydopptak vil bli lagret på en forskningsserver, innelåst/sikret.
- Det er kun meg og veileder som vil ha tilgang på datamaterialet
- Datamaterialet vil bli transkribert og lagret på en forskningsserver, innelåst og kryptert

- Det vil ikke være mulig å gjenkjennes i publikasjonen da alt skal anonymiseres. Denne publikasjonen skal generelt ha fokus på hvordan familiehistorier rundt opplevde hendelser i krig og flukt overføres til neste generasjoner

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Prosjektet skal etter planen avsluttes 15.11.2023. Ved prosjektslutt vil personopplysninger, e-poster, datamateriale og lydopptak bli slettet.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- få slettet personopplysninger om deg,
- få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet), og
- å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra OsloMet har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Katarina Jirsa, epost: s335858@oslomet.no eller telefon: [REDACTED]
- OsloMet ved veileder, professor Randi Wærdahl, epost: randwa@oslomet.no eller telefon: [REDACTED]
- Personvernombud ved OsloMet, Ingrid S. Jacobsen, epost: personvernombud@oslomet.no
- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, på epost: personverntjenester@nsd.no eller telefon: 55582117

Med vennlig hilsen

Professor Randi Wærdahl
Prosjektansvarlig

Katarina Jirsa
Mastergradsstudent

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet Familiehistorier om krig og flukt, og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i et livsløpsintervju
- at intervjuet kan bli gjennomført digitalt i videosamtale gjennom plattform Zoom. Lydopptaket fra intervjuet blir tatt opp med «Nettskjema diktafon» appen. Appen lastes ned på mobiltelefon som legges ved siden av PC der Zoom møtet foregår.
- at datamaterialet blir transkribert, anonymisert og analysert etter gjennomført intervju
- at den andre deltakeren fra min familie kan gi opplysninger om meg til prosjektet
- at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet, ca. 15.11.2023

Informanten har blitt kjent med innholdet i samtykkeerklæring og har gitt muntlig samtykke i begynnelsen av videointervju.   JA - NEI

(Navn på deltaker, dato)

Meldeskjema

Referansenummer

145963

Hvilke personopplysninger skal du behandle?

- Navn
- Stemme på lydopptak
- Etnisitet
- Religiøs overbevisning
- Helseopplysninger

Prosjektinformasjon

Tittel

Familienarrativer om flukt og krig gjennom 3 generasjoner av bosniske flyktninger og deres etterkommere i Norge

Sammendrag

Dette prosjektet er min masteroppgave på masterstudium i sosialfag - retning sosialarbeid på OsloMet. Formålet med dette prosjektet er å finne ut hvilke familienarrativer finnes i en familiens 3 generasjoner: krigsflyktninger fra Bosnia som kom til Norge mellom 1992 - 1995, deres barn og barnebarn. Hvordan disse flukthistorier blir fortalt av foreldre og deres barn, til neste generasjon og ikke minst hvordan den nye tredje generasjonen, bærer disse historiene i sine egne liv. Hvilke elementer lever i historier som andre og tredje generasjon forteller og hvordan disse elementene (over)lever? Formålet er å finne ut hva som skjer over tid i de samme familiehistoriene, og om man kan sammenligne dem? Hvordan kan man knytte opplevde traumatiske krigs- og flukthendelser med familiehistorier som blir tause eller fortalt videre til neste generasjon?

Begrunn behovet for å behandle personopplysningene

Navn, adresse og telefonnummer til informanter er viktig for å få kontakt med dem for videre deltakelse i mitt prosjekt. Disse opplysningene skal være atskilt fra datamaterialet som jeg skal innhente gjennom datainnsamling fase og etter transkribering av gjennomførte intervjuer skal informantens opplysninger anonymiseres og lagringsenheter krypteres.

Ekstern finansiering

Ikke utfyllt

Type prosjekt

Master

Kontaktinformasjon, student

Katarina Jirsa, s335858@oslomet.no, tlf: [REDACTED]

Behandlingsansvar

Behandlingsansvarlig institusjon

OsloMet – storbyuniversitetet / Fakultet for samfunnsvitenskap / Institutt for sosialfag

Prosjektansvarlig

Randi Wærdahl, randi.wardahl@oslomet.no, tlf: [REDACTED]

Er behandlingsansvaret delt med flere institusjoner?

Nei

- Utvalg 1

Beskriv utvalget

Bestemødre i en familie, voksne kvinner i alder mellom 60-80 år som har flyktet fra krig i Bosnia til Norge mellom 1992 - 1995. Bosatt i Norge.

Beskriv hvordan du finner frem til eller kontakter utvalget

Tilgjengelighetsutvalg og nettverksutvalg (snøballs utvalg). Utvalgskriteriet er kjønn (kvinner), alder (fra 60-80 år), som kom til Norge mellom 1992 - 1995 som krigsflyktninger og som er fortsatt bosatt i Norge. Rekruttering av mulige informanter skal skje gjennom flere Facebook grupper som samler mennesker som opprinnelig kommer fra Bosnia og/eller deres etterkommere i Norge: "Mame u Norveskoj" ("Mammaer i Norge" - oversettelse fra bosnisk), og Nett BK (Organisasjon for bosniske kvinner i Norge). Rekrutteringen skal også skje gjennom såkalt snøballutvalg, dvs. at man skal gjennom noen av sine bekjente som kommer opprinnelig fra Bosnia, spørre om deres kontaktnettverk og disse, hvis de samtykker, blir inkludert i utvalget. Undertegnede kontakter informanter vie telefon, avtaler sending av informasjonsskriv og samtykkebrev, og hvis de samtykker (skriftlig eller muntlig før selve intervjuet), blir de innkalt til å gjennomføre et livsløpsintervju.

Aldersgruppe

60 - 80

Hvilke personopplysninger vil bli behandlet om utvalg 1

- Navn
- Stemme på lydopptak
- Etnisitet
- Religiøs overbevisning
- Helseopplysninger

Hvordan innhentes opplysningene om utvalg 1?

- Personlig intervju

Vedlegg

Intervjuguide - bestemødre versjon 3.docx

Lovlig grunnlag for å behandle alminnelige personopplysninger

Samtykke (Personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a)

Lovlig grunnlag for å behandle særlige personopplysninger

Uttrykkelig samtykke (Personvernforordningen art. 9 nr. 2 bokstav a)

Begrunn valget av behandlingsgrunnlag

- Informasjon til utvalg 1

Mottar utvalget informasjon om behandlingen av personopplysningene?

Ja

Hvordan mottar utvalget informasjon om behandlingen?

Skriftlig (papir eller elektronisk)

Informasjonsskriv

informasjonsskriv_bestemødre_sept_2021.doc

- Utvalg 2

Beskriv utvalget

Døtrene (andre generasjon i en familie) av bestemødre (utvalg 1) som har flyktet fra krig i Bosnia til Norge mellom 1992 - 1995. Voksne kvinner i alder mellom 40 og 60 år, som er bosatt i Norge.

Beskriv hvordan du finner frem til eller kontakter utvalget

Tilgjengelighetsutvalg og nettverksutvalg (snøballutvalg). Utvalgskriteriet er kjønn (kvinner), alder (fra 40-50 år), som er døtrene av kvinner som kom til Norge mellom 1992 - 1995 som krigsflyktninger og som er fortsatt bosatt i Norge. Rekruttering av mulige informanter skal skje gjennom flere Facebook grupper som samlar mennesker som opprinnelig kommer fra Bosnia eller er deres etterkommere i Norge: "Mame u Norveskoj" ("Mammaer i Norge" - oversettelse fra bosnisk), og Nett BK (Organisasjon for bosniske kvinner i Norge). Rekrutteringen skal også skje gjennom såkalt snøballutvalg, dvs. at man skal gjennom sine bekjente som kommer opprinnelig fra Bosnia, spørre om deres kontaktnettverk og disse, hvis de samtykker, blir inkludert i utvalget. Undertegnede kontakter informanter via telefon, avtaler tidspunkt sending av informasjonsskriv og samtykkebrev, og hvis de samtykker (skriftlig eller muntlig før selve intervjuet), blir de innkalt til å gjennomføre et livsløpsintervju.

Aldersgruppe

40 - 60

Hvilke personopplysninger vil bli behandlet om utvalg 2

- Navn
- Stemme på lydopptak
- Etnisitet
- Religiøs overbevisning
- Helseopplysninger

Hvordan innhentes opplysningene om utvalg 2?

- Personlig intervju

Vedlegg

Intervjuguide - mødre versjon 3.docx

Lovlig grunnlag for å behandle alminnelige personopplysninger

Samtykke (Personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a)

Lovlig grunnlag for å behandle særlige personopplysninger

Uttrykkelig samtykke (Personvernforordningen art. 9 nr. 2 bokstav a)

Begrunn valget av behandlingsgrunnlag

- Informasjon til utvalg 2

Mottar utvalget informasjon om behandlingen av personopplysningene?

Ja

Hvordan mottar utvalget informasjon om behandlingen?

Skriftlig (papir eller elektronisk)

Informasjonsskriv

informasjonsskriv_mødre_sept_2021.doc

- Utvalg 3

Beskriv utvalget

Barnebarn (tredje generasjon i en familie) av bestemødre (utvalg 1) som flyktet fra krig i Bosnia mellom 1992-1995. Kvinner i alder 16-30 år, bosatt i Norge.

Beskriv hvordan du finner frem til eller kontakter utvalget

Tilgjengelighetsutvalg og nettverksutvalg (snøballutvalg). Utvalgskriteriet er kjønn (kvinner), alder (fra 16-25 år), som er barnebarn til kvinner som kom til Norge mellom 1992 - 1995 som krigsflyktninger og som er bosatt i Norge. Rekruttering av informanter skal skje gjennom kontakt med deres bestemødre og mødre. Mødrene blir på forhånd spurt om samtykke (hvis barna er 16 og 17 år) at døtrene kan delta i dette masterprosjektet. Rekrutteringen skal også skje gjennom såkalt snøballutvalg, dvs. at man skal gjennom noen av sine bekjente som kommer opprinnelig fra Bosnia, spørre om deres kontaktnettverk og disse, hvis de samtykker, blir inkludert i utvalget. Undertegnede kontakter informanter via telefon, avtaler sending av informasjonsskriv og samtykkebrev, og hvis de samtykker (skriftlig eller muntlig før selve intervjuet), blir de innkalt til å gjennomføre et livsløpsintervju.

Aldersgruppe

16 - 30

Hvilke personopplysninger vil bli behandlet om utvalg 3

- Navn
  - Stemme på lydopptak
  - Etnisitet
  - Religiøs overbevisning
  - Helseopplysninger
-
- Hvordan innhentes opplysningene om utvalg 3?
  - Personlig intervju

Vedlegg

Intervjuguide_barnebarn_versjon 4.docx

Lovlig grunnlag for å behandle alminnelige personopplysninger

Samtykke (Personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a)

Hvem samtykker for ungdom 16 og 17 år?

Foreldre/foresatte

Lovlig grunnlag for å behandle særlige personopplysninger

Uttrykkelig samtykke (Personvernforordningen art. 9 nr. 2 bokstav a)

Begrunn valget av behandlingsgrunnlag

- Informasjon til utvalg 3

Mottar utvalget informasjon om behandlingen av personopplysningene?

Ja

Hvordan mottar utvalget informasjon om behandlingen?

Skriftlig (papir eller elektronisk)

Informasjonsskriv

informasjonsskriv_barnebarn_sept_2021.doc

- Tredjepersoner

Innhenter prosjektet informasjon om tredjepersoner?

Ja

Beskriv tredjepersoner

Tredje personer kan være representanter av andre to generasjoner fra samme familie (selve informanter i de to andre generasjoner), men samtidig alle andre som en informant nevner/forteller om under intervjuet (f.eks. far, bestefar, onkel, nabo, tante, kusine, lærer, prest, en bekjent, kollega og andre barn/søsken av informanten)

Hvilke personopplysninger skal du behandle om tredjepersoner?

- Navn
- Etnisitet
- Religiøs overbevisning
- Helseopplysninger

Hvilke utvalg avgir personopplysninger om tredjepersoner?

- Utvalg 1: Bestemødre i en familie, voksne kvinner i alder mellom 60-80 år som har flyktet fra krig i Bosnia til Norge mellom 1992 - 1995. Bosatt i Norge.
- Utvalg 2: Døtrene (andre generasjon i en familie) av bestemødre (utvalg 1) som har flyktet fra krig i Bosnia til Norge mellom 1992 - 1995. Voksne kvinner i alder mellom 40 og 60 år, som er bosatt i Norge.
- Utvalg 3: Barnebarn (tredje generasjon i en familie) av bestemødre (utvalg 1) som flyktet fra krig i Bosnia mellom 1992-1995. Kvinner i alder 16-30 år, bosatt i Norge.

Samtykker tredjepersoner til behandlingen av personopplysningene?

Ja

Mottar tredjepersoner informasjon om behandlingen av personopplysningene?

Ja

Dokumentasjon

Hvordan dokumenteres samtykkene?

- Muntlig
- Elektronisk (e-post, e-skjema, digital signatur)

Beskriv

Samtykket skal leses høyt av masterstudent til informanten i begynnelsen av videosamtale og spørre om hver del i samtykkeerklæringen. Informanten skal gi samtykke muntlig i videosamtalen. Hennes svar noteres skriftlig i samtykkeskjema av prosjektansvarlige.

Hvordan kan samtykket trekkes tilbake?

Informanten kan når som helst trekke sitt samtykke tilbake uten å oppgi noen grunn. Det er nok å trekke sitt samtykke muntlig.

Hvordan kan de registrerte få innsyn, rettet eller slettet personopplysninger om seg selv?

De kan ta kontakt med masterstudenten selv, og/eller prosjektansvarlig, personvernombud ved OsloMet eller ta kontakt med NSD.

Totalt antall registrerte i prosjektet

1-99

- Tillatelser

Vil noen av de følgende godkjenninger eller tillatelser innhentes?

Ikke utfyllt

Sikkerhetstiltak

Vil personopplysningene lagres atskilt fra øvrige data?

Ja

Hvilke tekniske og fysiske tiltak sikrer personopplysningene?

- Fortløpende anonymisering
- Kryptert overføring
- Kryptert lagring
- Adgangsbegrensning
- Endringslogg

Hvor blir personopplysningene behandlet?

- Private tjenester
- Mobile enheter

Hvem har tilgang til personopplysningene?

- Prosjektansvarlig
- Student (studentprosjekt)

Overføres personopplysninger til et tredjeland?

Nei

Avslutning

Prosjektperiode

02.03.2020 - 15.11.2023

Hva skjer med dataene ved prosjektlutt?

Data slettes (sletter rådataene)

Vil enkeltpersoner kunne gjenkjennes i publikasjon?

Nei

Vedlegg 3 – Svar fra NSD (nå SIKT)

Vurdering av behandling av opplysninger

Referansenummer

145963

Vurderingstype

Standard

Dato

01.06.2023

Tittel

Familienarrativer om flukt og krig gjennom 3 generasjoner av bosniske flyktninger og deres etterkommere i Norge

Behandlingsansvarlig institusjon

OsloMet – storbyuniversitetet / Fakultet for samfunnsvitenskap / Institutt for sosialfag

Prosjektansvarlig

Randi Wærdahl

Student

Katarina Jirsa

Prosjektperiode

02.03.2020 - 15.11.2023

Kategorier personopplysninger

- Almennelige
- Særlige

Lovlig grunnlag

- Samtykke (Personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a)
- Uttrykkelig samtykke (Personvernforordningen art. 9 nr. 2 bokstav a)

Behandlingen av personopplysningene er lovlig så fremt den gjennomføres som oppgitt i meldeskjemaet. Det lovlige grunnlaget gjelder til 15.11.2023.

[Meldeskjema](#)

Kommentar

Personverntjenester har vurdert endringen i prosjektslutt dato. Endringen består av en forlengelse i prosjektperioden. Vi har nå registrert 15.11.2023 som ny slutt dato for behandling av personopplysninger. Hvis det blir nødvendig å behandle personopplysninger enda lengre, så kan det være nødvendig å informere prosjektdeltakerne. Vi vil følge opp ved ny planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Kontaktperson: Silje F. Opsvik

Lykke til videre med prosjektet!